



UMEÅ UNIVERSITET

# NÖJESLÄSNING HOS TALBOKSANVÄNDARE

## En kvalitativ intervjustudie

Frida Jönsson

Magisteruppsats, 15 hp

Magisterprogram biblioteks- och informationsvetenskap, 60 hp

Ht 2020

## **Sammanfattning**

Syftet med studien är att undersöka och analysera nöjesläsning hos vuxna talboksanvändare. Genom semistrukturerade intervjuer har empiri kring sökstrategier vid litteraturval för nöjesläsning, medieplattformar och övrig teknik som används i läsningen, samt beskrivningar av läsoplevelser samlats in och analyserats. Identiteten som talboksläsare är viktig för respondenterna, det är genom denna de bygger upp sociala nätverk online och läsningen blir ett sätt att lindra ensamhet och ångest. De tekniska hjälpmedel som används bidrar till den känsla av kontroll och självständighet som möjligheten att ladda ner talböcker från onlinekatalogen Legimus bidragit till. De teknikproblem som uppstår relativt ofta förtar inte från det höga värde talboksläsarna tillsätter Legimus.

**Nyckelord:** talböcker, nöjesläsning, talboksanvändare, Legimus, användbarhet.

# Innehållsförteckning

<b>1. INLEDNING</b> .....	<b>1</b>
1.1 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR.....	2
1.2 AVGRÄNSNINGAR.....	2
1.3 DISPOSITION.....	3
<b>2. FORSKNINGSÖVERSIKT</b> .....	<b>4</b>
2.1 TALBOKSANVÄNDARE.....	4
2.2 NÖJESLÄSNING.....	5
2.3 SÖKSTRATEGIER.....	6
2.4 TALBOKENS INLÄSNING.....	7
<b>3. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER</b> .....	<b>9</b>
3.1 SÖKSTRATEGIER: <i>FEM ELEMENT VID BOKVAL</i> .....	9
3.2 TALBOKSTEKNIK: <i>ANVÄNDVÄRDHET</i> .....	11
<b>4. METOD</b> .....	<b>13</b>
4.1 VAL AV METOD.....	13
4.2 URVAL.....	14
4.3 GENOMFÖRANDE.....	15
4.4 BEARBETNING OCH ANALYS AV DATA.....	16
4.5 KOMPLETTERANDE INTERVJU.....	17
<b>5. BAKGRUND: TALBOKENS UTVECKLING</b> .....	<b>19</b>
5.1 DE FÖRSTA TALBÖCKERNA.....	19
5.2 UNDANTAG I UPPHOVSRÄTTSLAGEN.....	20
5.3 MÅLGRUPPEN FÖR TALBÖCKER VIDGAS.....	21
5.4 TPB FÖRSTATLIGAS OCH DEN SVENSKA MODELLEN UTVECKLAS.....	22
5.5 DAISY PRESENTERAS OCH TALBOKENS FRAMTID UNDERSÖKS.....	24
5.6 DIGITAL TALBOKSDISTRIBUTION UNDERSÖKS.....	26
5.7 EGEN NEDLADDNING OCH LEGIMUS INTRODUCERAS.....	28
5.8 LJUDBOKENS UTVECKLING.....	28
<b>6. RESULTAT OCH ANALYS</b> .....	<b>30</b>
6.1 VILKA SÖKSTRATEGIER ANVÄNDER TALBOKSLÄSARE NÄR DET KOMMER TILL LITTERATURVAL FÖR NÖJESLÄSNING?.....	30
6.1.1 <i>Eftersträvd läsoplevelse</i> .....	30
Trygga läsoplevelser.....	30
6.1.2 <i>Boktipskällor</i> .....	30
Källor online.....	31
Personer i läsarens närhet.....	32
6.1.3 <i>Element hos boken</i> .....	33
Genre och ämne.....	33
Att välja genom att avgränsa.....	34
Att läsa olika format.....	35
6.1.4 <i>Ledtrådar på boken</i> .....	36
Omslag.....	36
Författare.....	37
Inläsare.....	37
6.1.5 <i>Kostnad i tid, pengar eller energi</i> .....	38
Legimus utbud.....	38
Att hitta titlar på Legimus.....	38
Inläsningsförslag.....	39
6.1.6 <i>Sammanfattning</i> .....	40
6.2 HUR BESKRIVER TALBOKSANVÄNDARE SINA LÄSUPPLEVELSER VID NÖJESLÄSNING?.....	42
6.2.1 <i>Identitet</i> .....	42
6.2.2 <i>Eskapism</i> .....	43
6.2.3 <i>Tolkningskontroll</i> .....	44

Rätt inläsare till rätt karaktär .....	46
6.2.4 <i>Sammanfattning</i> .....	46
6.3 HUR PÅVERKAR DEN TILLGÄNGLIGA TEJNIKEN TALBOKSANVÄNDARNAS SÖKSTRATEGIER OCH LÄSUPPLEVELSER? .....	47
6.3.1 <i>Legimus och talboksspelare</i> .....	48
6.3.2 <i>DAISY-formatet</i> .....	48
6.3.3 <i>Justering av uppspelningshastighet</i> .....	50
6.3.4 <i>Talsyntes</i> .....	50
6.3.5 <i>Sammanfattning</i> .....	51
<b>7. SLUTSATS OCH DISKUSSION</b> .....	<b>53</b>
<b>REFERENSER</b> .....	<b>57</b>
BILAGA 1: INTERVJUGUIDE. ....	62



## 1. Inledning

Visionen hos Myndigheten för Tillgängliga Medier (MTM) är "ett samhälle där all läsning är tillgänglig" (MTM, 2018a: 10). Deras målgrupp är personer som på grund av en läsnedsättning inte kan tillgodogöra sig tryckt text, vilket är ungefär 6 % av Sveriges befolkning (MTM, 2019b). MTM har sedan mitten av 2000-talet genomfört kvantitativa användarundersökningar, vilka har gett översiktliga insikter gällande målgruppens talboksanvändning (MTM, 2015a; MTM, 2015b). För att komma djupare in i läsoplevelsena hos dessa läsare, och utröna hur de tänker kring bokval och talböcker, krävs kvalitativa studier. Detta är en sådan.

Fokus i denna studie ligger på att undersöka talboksanvändares nöjesläsning, vilket innebär läsning vars motivation inte drivs av studier eller arbete. Det finns ett stort läsintresse i den här målgruppen, de som är talbokslåntagare lånar ofta och mycket. 2008 uppgav 94 % av talboksläsarna att de läst en talbok på sin fritid under det senaste året, 51 % läste minst en bok i veckan (Utredningsinstitutet, 2008: 10). Sedan *Egen Nedladdning* och *Legimus* introducerades på 2010-talet har nedladdningarna via nätet till mobilen, talboksspelaren eller datorn ökat lavinartat. 2017 gjordes över en miljon nedladdningar, en ökning som lett till minskad utlåning av fysiska talböcker på bibliotek (ibid.). Detta innebär att fler och fler talboksanvändare söker, finner och använder talböcker utan att vara i kontakt med biblioteket och bibliotekarier.

Att undersöka nöjesläsning innebär här att analysera hur läsarna väljer sina talböcker, hur de tänker kring sin läsning och vilken typ av tekniska hjälpmedel – och problem – som de upplevt. Strategierna för bokval hos talboksläsare har vuxit fram i takt med den tekniska utvecklingen av formatet, och det finns en poäng i att ha en kontext kring hur denna utveckling har sett ut, samt hur förutsättningarna för talboksväl har förändrats över tid. Detta underlättar en förståelse för hur sökstrategierna ser ut idag, och hur de tidigare förhållandena färgar dagens uppfattningar kring talböckernas utbud och tillgänglighet, särskilt eftersom majoriteten av talboksanvändare har varit användare av flera olika formatvarianter.

Läsning ses ofta som en individuell aktivitet, bortkopplat från ett socialt sammanhang (Sheldrick Ross, 1999). Detta är en sanning med modifikation, för även om själva läsningen sker i ensamhet så ingår läsandet som sådant i en större social kontext, som motiverar och till viss del upprätthålls av sociala relationer (ibid.: 797). För talboksläsare uttrycks den sociala dimensionen av läsningen delvis genom begrepp som exklusivt används av målgruppen. Två av dessa begrepp, som används även i denna studie, är *svartbok* och *svartboksläsare*, vilka refererar till tryckta böcker med vanlig svart text samt läsare av dessa. Uttrycket *tryckt bok* används inte av talboksläsare, eftersom punktskriftsböcker också räknas som tryckta böcker (Hampson Lundh, 2013), och en viss andel av talboksanvändare även läser punktskriftsböcker.

En svårighet med att skriva en studie om talboksläsare är att det är en så heterogen grupp (Hampson Lundh, 2017). Vilken läsnedsättning läsaren än har så är det samma talbok som används, oavsett vilken typ av inläsning man skulle föredra är det den neutrala som gäller. MTM säger gällande inläsningen att "riktlinjerna är utformade för att alla talböcker ska kunna läsas av olika typer av låntagargrupper" (MTM, 2014: 5). Huruvida inläsningen tillfredsställer läsarna är något denna studie ämnar utröna.

### **1.1 Syfte och frågeställningar**

Syftet är att undersöka och analysera nöjesläsning hos vuxna talboksanvändare.

För att besvara syftet har följande frågeställningar formulerats:

- Vilka sökstrategier använder talboksläsare när det kommer till litteraturval för nöjesläsning?
- Hur beskriver talboksanvändare sina läsoplevelser vid nöjesläsning?
- Hur påverkar den tillgängliga tekniken talboksanvändarnas sökstrategier och läsoplevelser?

### **1.2 Avgränsningar**

Studien fokuserar på talböcker och utelämnar andra typer av tillgängliga medier, trots att många talboksanvändare även läser exempelvis taltidningar och punktskriftsböcker. Detta görs eftersom nöjesläsningen, i den här studien, kopplas exklusivt till talboken som medium.

### **1.3 Disposition**

En översikt av relevanta forskningsområden inleder studien, följd av en redogörelse för de teoretiska utgångspunkter som används i analysen. En metodgenomgång följer, vilken innefattar metodval, respondenturval samt genomförande. Därefter presenteras en historisk genomgång av talbokens utveckling i Sverige, vilken ger fördjupad förståelse för resultaten och analysen som följer. Slutligen presenteras en slutsats och diskussion, samt förslag för vidare studier.

## 2. Forskningsöversikt

Detta kapitel redogör först för vad tidigare studier kommit fram till gällande vem talboksanvändarna är och hur mycket de läser. Därefter följer ett avsnitt rörande nöjesläsning, följt av en forskningsgenomgång kring sökstrategier för bokval. Avslutningsvis finns ett avsnitt kring talböckernas inläsning.

### 2.1 Talboksanvändare

Den läsnedsättning som gör en person talboksberättigad kan vara läs- och skrivsvårigheter som dyslexi, fysiska funktionsnedsättningar som rörelsehinder eller synnedsättning, eller neuropsykiatriska funktionsnedsättningar som autism eller ADHD (MTM, 2019b). Det är dock långt ifrån alla som har rätt till talböcker som faktiskt använder dem.

2008 genomfördes en undersökning över talbokslåntagare (Utredningsinstitutet, 2008), som punktmarkerade vem den genomsnittliga talbokslåntagaren var. Viktigt att nämna är att denna undersökning genomfördes innan Egen Nedladdning fanns, vilket innebär att den baseras på fysiska lån som gjordes vid folkbibliotek. Genomsnittslåntagaren var en kvinna, runt 69 år gammal. I 8 fall av 10 hade hon en synnedsättning vilken, antingen i sig själv eller i samröre med en annan läsnedsättning, låg till grund för att hon blivit talboksberättigad. 1 av 10 hade ett fysiskt rörelsehinder, 1 av 10 hade dyslexi (ibid.). Denna bild hade delvis ändrats år 2015. Genomsnittsläsaren var då fortfarande en kvinna, men hade lika ofta en annan typ av läsnedsättning som en synnedsättning (MTM, 2015: 4), vilket talar för att möjligheten att ladda ner talböcker online lett till att en bredare andel av målgruppen har nåtts.

Något upprepade studier kommit fram till är att talboksberättigade som är aktiva användare också är flitiga läsare. Runt 70 % säger sig låna "ofta" (Utredningsinstitutet, 2008), lägger ner mer än tio timmar på nöjesläsning i veckan (Spacey, Creaser och Hicks, 2014) eller läser mer än två böcker i veckan (Kwae och Bae, 2009). Majoriteten av den tillfrågade målgruppen identifierar sig som storläsare (MTM, 2015b).

Vad gäller att låna talböcker via nätet så använder vuxna talbokslåntagare Legimus-appen och hemsidan i ungefär lika stor utsträckning (Markör, 2016: 44). Det är viktigt att komma ihåg att även om respondenterna har olika typer av läsnedsättningar så är talboken de använder densamma. Det finns ett spänningsförhållande här, mellan behovet av att ha en standard för exempelvis inläsning och form, och de individuella krav och önskemål som skulle kunna förbättra läsoplevelsen för den enskilda talboksanvändaren (Hampson Lundh, 2017).

## **2.2 Nöjesläsning**

Några av de vanligaste anledningarna till nöjesläsning bland vuxna är eskapism, avslappning, självutveckling och ökad självkänedom (Toyne och Usherwood, 2001). Tillsammans med läsningens transformativa natur är eskapism en stor anledning till att många kan hitta ett lugn och en stabil punkt i osäkra livssituationer (Begum, 2011: 740). Läsningen blir ett sätt att komma bort från sina problem och sin vardag (Howard, 2011: 52).

Att nöjesläsa kan vara ett sätt att göra uppror mot exempelvis könsroller och de livsmönster man förväntas följa utifrån dessa, särskilt ifall nöjesläsningen innefattar litteraturgenrer med låg status och fulkultur-rykte (Radway, 1983).

Förutom känslomässiga effekter och reaktioner leder nöjesläsning till att läsaren tillskansar sig information de inte visste att de behövde, men som ger intryck och avtryck i deras liv (Sheldrick Ross, 1999). Detta sker bland annat genom att läsare till synes intuitivt fokuserar på de karaktärer och narrativ i litteraturen som tilltalar deras eget liv (ibid.), vilket ofta är mindre karaktärer och sidohistorier, ett fokus som formar den känslomässiga responsen till läsningen. Läsoplevelsen innehåller även information som kan guida läsaren till nya val eller insikter i hens liv (Toyne och Usherwood, 2001).

Nöjesläsning med talböcker är något som kan mildra omständigheterna kring läsarens läsnedsättning, men det kan också bidra till ett bättre mående rent generellt (Spacey, Creaser och Hicks, 2014). Det är ett sätt att kunna komma bort från sin vardag, och kan exempelvis vara till hjälp vid psykisk ohälsa. Bland användare med synnedsättning har

nöjesläsning visat sig vara en väldigt viktig aspekt i livet, främst använd för att minska stress och slappna av (ibid.).

Skönlitteraturen dominerar vid nöjesläsning hos talboksanvändare, i två olika studier anger 95 % respektive 96 % av deltagande talboksläsare att det är fiktion de oftast väljer att läsa (Utredningsinstitutet, 2008: 11; Spacey, Creaser och Hicks, 2014: 46). Detta gäller både för de som läser varje dag och för de som läser då och då (ibid.).

### **2.3 Sökstrategier**

Sökandet efter och valet av litteratur är en avgörande faktor för vidare läsning. Lyckade val leder till mer läslust och fler lånade böcker, misslyckade val kan ta död på all bokläsningsentusiasm (Sheldrick Ross, 2001). Frihet och självständighet är centralt i svartboksläsares valprocesser (ibid.), vilka är individuella men som ändå visar generella tendenser. Den viktigaste faktorn för bokval gällande nöjesläsning är för svartboksläsare författaren, därefter kommer rekommendationer från vänner, tidigare upplevelser, tillgänglighet och, till sist, genre (Spacey, Creaser och Hicks, 2014: 46).

Processen med att söka och välja litteratur lärs aldrig explicit ut, men genom upprepning och positiv feedback blir den till synes intuitiv hos läsarna (Sheldrick Ross, 2001). Läsaren själv är den som bäst kan avgöra vilken nivå man vill och kan läsa på, att kunna välja material som ligger på rätt nivå är en förutsättning för en bra läsoplevelse (Towey, 2001: 133).

En majoritet av talboksanvändare använder sig av MTM:s onlinekatalog *Legimus* när de ska låna talböcker. I en annan studie ser 68 % av tillfrågade talbokslåntagare positivt på att ta del av boktips från andra talboksläsare (Utredningsinstitutet, 2008: 79). På Legimus har användare möjlighet att lämna recensioner och betyg på talböcker man har läst, dock visar en studie att nästan 80 % av vuxna talbokslåntagare inte känner till, eller bryr sig om, dessa betyg (Markör, 2016: 20). Detta tyder på att det eventuellt finns andra plattformar talboksanvändare föredrar att utbyta talboktips.

Att hitta tips och inspiration via Legimus nyhetssida är vanligt bland talboksläsare. En undersökning visar att majoriteten av vuxna talbokslåntagare tar del av denna ofta när



de söker efter ny litteratur (Markör, 2016: 11). Över hälften av Legimus-användarna vet redan på förhand vilken titel de vill låna när de loggar in på sidan, de som inte vet förlitar sig ofta på Legimus annotationer för titlarna (ibid.).

Det tillgängliga utbud av talböcker som läsarna kommer åt är naturligtvis avgörande för hur väl valprocessen slår ut. Utbudet på Legimus styrs huvudsakligen av tre kriterier; popularitet, aktualitet och bredd (MTM, 2018b). För att en svartbok ska bli talbok krävs att den potentiella publiken är bred, att bokens författare eller ämne är aktuellt och att boken har ett perspektiv eller behandlar ett ämne som inte är tillräckligt representerat i Legimus samlingar (ibid.). Ifall en läsare saknar en titel kan hen lämna ett inläsningsförslag. Alla förslag kan dock inte godkännas, bland annat av ekonomiska skäl. Andra avslagsanledningar är att man inte kan få tag på den tryckta versionen av boken, att boken är av lokalt intresse, eller att det är en titel som inte finns inköpt på många bibliotek i landet (ibid.). I den brittiska talboksmålgruppen är det ungefär en fjärdedel som någon gång inte fått tillgång till litteratur de velat läsa i talboksformat (Spacey, Creaser och Hicks, 2014).

Bibliotekarier är en viktig faktor i valprocessen för de som får talböcker levererade till sina hem. I en statlig utredning uttrycker låntagarna oro att kopplingen till bibliotekarierna kommer försvinna i takt med utökade tekniska möjligheter för talbokslån. Talboksläsarna vill ha kvar möjligheten att kunna diskutera bokval "med en människa" (TPB, 1998: 74), även om resten av processen sköts genom självständiga tekniska hjälpmedel, som exempelvis egen nedladdning till talboksspelare med SD-kort.

## **2.4 Talbokens inläsning**

Betydelsen av hur en talbok är inläst har befasts i flera studier (MTM, 2015b; Howard, 2011; Hampson Lundh, 2013), vilka har funnit att hur och av vem inläsningen är gjord färgar läsoplevelsen. En dansk studie visar att 80 % av deras talbokslåntagare ser inläsningen som en stor del i läsoplevelsen (Hampson Lundh, 2013: 16).

En majoritet av svenska talbokslåntagare föredrar en inläsare med inlevelse över en inläsare med neutral röst (MTM, 2015). Det ska dock inte vara fel typ av inlevelse, eftersom detta kan upplevas som störande och som en tolkning av texten, något som ska

undvikas i talboksinsläsningar (MTM, 2019c). Uttrycket *rätt typ av inlevelse* återkommer även hos Hampson Lundh (2013), dock specificerar ingen av studierna *vilken typ av inlevelse* det är som menas vara eftertraktansvärd. Riktlinjerna rörande talboksinsläsning säger bland annat "Det är viktigt att förmedla engagemang och nyanser i texten" (MTM, 2019c: 5), utan att precisera hur detta ska utföras. Denna frånvarande konsensus kring vad som utgör en bra insläsning är inte förvånande, med tanke på hur många olika åsikter som finns i målgruppen (Hampson Lundh, 2013).

Att läsa en svartbok innebär ett utbyte mellan läsaren och texten, bortkopplat från någon extern tolkning eller utomstående perspektiv (Howard, 2011: 53). Talboken är en överföring av svartboken till ett audiobaserat medium, vilket talar för en neutral hållning i insläsningen, så att läsaren ska fortsatt kunna ha en så självständig relation till texten som möjligt (MTM, 2019c).

2008 hade 2/3 talbokslåntagare vid folkbiblioteken i Sverige läst en ljudbok under det senaste året, cirka en fjärdedel av dessa låntagare lyssnade på ljudböcker varje vecka (Utredningsinstitutet, 2008: 11). Detta är relevant för studien eftersom insläsningen skiljer sig markant mellan talböcker och ljudböcker. Ljudböcker ämnar transformera "a written art form into a spoken art form" (Mediatore, 2003: 319). Ljudboksinsläsare uppmanas till att använda olika röster för karaktärerna, att spela upp innehållet snarare än att läsa det, och dramatisera handlingen likt en enmanspjäs (Irwin, 2009). Detta kan jämföras med talböckerna, där gällande är att "en bra insläsning gör att läsaren kan koncentrera sig på textens innehåll snarare än på hur insläsaren förmedlar texten" (MTM, 2019c: 4). Den relativt höga andelen talboksberättigade som lyssnar på ljudböcker talar onekligen för att talboksinsläsningen inte passar alla låntagare (MTM, 2015).

### 3. Teoretiska utgångspunkter

I det här kapitlet görs en genomgång av de teoretiska utgångspunkter som analysen kommer att baseras på. Analysen rörande respondenternas beskrivningar av sina läsupplevelser har ingen separat teoretisk utgångspunkt, utan kommer analyseras genom en tematisk analys mot bakgrund av forskningen redovisad i kapitel 2.

#### 3.1 Sökstrategier: *Fem element vid bokval*

En fullt utvecklad teoretisk modell för hur bokval sker, vilken passar till denna studie, har inte hittats. Därför kommer analysen istället baseras på sökstrategierna presenterade i ett förslag till en modell, framtagen av Catherine Sheldrick Ross (2001). Hon identifierar fem element som, enligt hennes empirianalys, alltid ingår vid litteraturval till nöjesläsning, både vad gäller skönlitteratur och fackböcker. Modifieringar i modellen har gjorts för att anpassa elementen till talboksläsare.

Genom att applicera modellen på en annan typ av respondenter, kommer den att testas utanför sin ursprungliga kontext. En justering av modellen baserat på insamlad empiri från talboksanvändare kan komplettera och utöka modellens användningsområden.

Nedan följer de fem elementen i prioritetsordning för svartboksläsaren:

##### 1. Eftersträvd läsupplevelse

Detta innefattar olika aspekter av humöret läsaren är i vid valtillfället, vilket påverkar detta. Humöret avgör vilken typ av läsupplevelse som väljs; trygg eller utforskad, lättsmält eller utmanande, och ifall man vill bli utmanad i sina åsikter eller få sina nuvarande livsperspektiv bekräftade.

##### 2. Boktipskällor

Detta inkluderar de olika kanaler genom vilka läsaren får boktips och rekommendationer. Dessa kan vara mänskliga källor såsom vänner, familj eller bibliotekarier, det kan vara mediekällor som recensioner i tidningar eller på TV, eller så kan tips hittas genom slumpmässig browsing.

Detta element utökas här till att även innefatta sociala medier som en potentiell boktipskälla.

### 3. Element hos boken

Denna punkt inkluderar de element hos boken som kan påverka ifall den väljs eller inte. Faktorer är bokens genre (vid skönlitteratur) eller ämne (vid icke-fiktion), karaktärer, världen boken utspelar sig i, bokens fysiska storlek och antal sidor.

Här byts svartbokens storlek och sidantal ut mot hur lång talboken är i antal timmar. Dessutom läggs tillgängliga format till som ett element, det vill säga ifall titeln finns som talbok, ljudbok, i storstil eller endast som svartbok.

### 4. Ledtrådar på boken

Detta element innefattar de ledtrådar till vilken slags läsoplevelse boken kan ge, som finns att hitta på boken i sig. Ledtrådarna inkluderar författare, omslagsbild och utgivare. I större utsträckning än övriga punkter beror tolkningen av detta element på personlig erfarenhet. Ju mer läsaren har läst, desto enklare blir det att tolka ledtrådarna som finns på boken, och avgöra huruvida de kommer leda till en bra läsoplevelse eller inte.

Detta element har utökats till att även innefatta vem som har läst in boken. På Legimus kan man söka på inläsare precis som man kan söka på författare, och detta kan vara en avgörande faktor för ifall man lånar boken eller inte.

### 5. Kostnad i tid, pengar eller energi

Detta innefattar läsarens kostnad i tid och pengar för att få tillgång till en viss titel. I talbokssammanhang kan detta handla om ifall boken finns tillgänglig på Legimus eller måste begäras av användaren genom inläsningsförslag.

Dessa fem element samspelar och påverkar varandra, ofta finns alla fem med i valprocessen som leder fram till en viss bok (Sheldrick Ross, 1999). Chansen att en viss titel blir vald sägs vara proportionen mellan nivån av förväntat nöje delat på dels graden

av arbete som krävs för att få tag på titeln, och dels den mentala ansträngning som krävs för att ta till sig texten (Sheldrick Ross, 2001: 19).

### **3.2 Talboksteknik: *Användvärdhet***

Håkan Efring disputerade 1999 inom rehabiliteringsteknik och design med en doktorsavhandling rörande assistentrobotar för personer med funktionsnedsättningar. I avhandlingen formulerar han det nya begreppet *användvärdhet*. Syftet är att ha ett begrepp som är fokuserat på betydelsen en viss produkt har för en viss användare i hans specifika livssituation. Efrings definition lyder "den enskilde användarens mått på hur väl teknologin uppfyller användarens högprioriterade behov" (Efring, 1999: 26). Användvärdhet är en sammanvägning av ett systems funktionalitet, användbarhet och användarens högprioriterade behov (ibid.).

Användvärdhet skiljer sig från *användbarhet* på så vis att det senare snarare fokuserar på användargränssnittet, alltså hur effektiv/enkel produkten är att använda och även, i mindre mån, på vilka uppgifter produkten kan klara av (Efring, 1999: 23).

Användarvärdhet är en kombination av de för- och nackdelar som användaren upplever både på en praktisk nivå och en värdenivå. De faktorer som påverkar den upplevda användarvärdheten är bland annat om hjälpmedlet är tekniskt pålitligt och lätt att använda, samt ifall det finns en praktisk nytta med hjälpmedlet och en motivation hos användaren att använda den. Motivationen kommer från värdenivån, exempelvis kan produkten ge användaren en ökad känsla av frihet eller självständighet (ibid.: 27).

Talboksanvändare är en heterogen grupp (Hampson Lundh, 2017), och genom att se vilka de enskilda användarnas behov av tekniken som används för att läsa talböcker är kan förbättringar och förändringar gällande exempelvis Legimusappen identifieras. En fördel med att använda användvärdhet som perspektiv i denna fråga är att användaren har makten och är den som för initiativet till värderingen. Det är bara den enskilda användaren som kan säga ifall produkten har användarvärdhet för dem eller inte.

Viktigt att komma ihåg är att en produkt kan ha en låg användbarhet men en hög användvärdhet ifall funktionaliteten och användargränssnittet är dåligt, men produkten ändå uppfyller användarens högprioriterade behov – exempelvis kunde en äldre

talboksspelare inte göra annat än att starta och stoppa ett kassettband, men en läsare som inte har behov av några andra funktioner upplever ändå produkten som användvärd. Tvärtom är också möjligt, att en produkt har många funktionaliteter men att dessa inte tillfredsställer användarens behov – den kan vara användbar men inte användvärd (Efring, 1999: 27).

Användvärdhet är något som diskuteras fram tillsammans med användaren, vilket innebär att det är en passande teori att applicera på en intervjustudie. Detta användande kan dessutom ha betydelse i form av att denna studie kan behandlas som en pilotstudie för användandet av användvärdhet vad gäller tillgänglig teknik för talböcker, och resultaten kan vara ett sätt att reda ut vilka grupper inom talboksanvändare som har behov av vilka tekniska lösningar.



## 4. Metod

I detta kapitel redogörs vilken metod som valts, hur urval av respondenter gått till samt hur intervjuer och analys har genomförts. Dessutom finns en genomgång rörande den kompletterande intervju som gjorts med en talboksansvarig, och hur denna genomförts.

### 4.1 Val av metod

*Information Needs, Seeking and Use* (INSU) är en tradition inom biblioteks- och informationsvetenskap, och har som karaktär att studera människors sökning och användning av information med fokus på användarna. För att förstå till exempel ett medieformat krävs en förståelse för de syften som ligger bakom användningen av medieformatet (Hampson Lundh, 2013: 18).

Läsning är en personlig, subjektiv upplevelse som bäst förstås genom något djupgående kvalitativa metodåtaganden. Enkäter som basis för analyserna för att få en mer översiktlig bild av talboksanvändandet i Sverige övervägdes tidigt i processen, men det visade sig snabbt att majoriteten av användarundersökningarna för målgruppen hade använt sig av enkäter (se MTM, 2015; Markör, 2016; Hampson Lundh, 2017), vilket gjorde att en annan typ av studie kändes intressantare att genomföra.

Från början var tanken att gruppintervjuer i form av fokusgrupper skulle genomföras. Vid djupare reflektion valdes individuella intervjuer istället, bland annat för att kunna undvika likriktade svar som kan uppstå vid en gruppintervju (Trost, 2005). Dessutom finns det mindre poäng att använda gruppintervjuer då fokus ligger på upplevelsen av en läsaktivitet som utförs individuellt.

En intervjuguide konstruerades utifrån den teori och de frågeställningar som fastställdes. Eftersom intervjupersonerna har olika perspektiv och relationer till läsning och talböcker så passade semistrukturerade intervjuer bäst (Alvehus, 2013). Detta gjorde att intervjuerna fick utrymme att gå in på sidospår och fånga upp ingångar som kanske inte hade kommit till tals vid användandet av en striktare intervjuguide.

Att använda telefonintervjuer med den här målgruppen är ett bra sätt att ta hänsyn till de olika förutsättningar som respondenterna kan ha vad gäller intervjusituationer

(Utredningsinstitutet, 2008), samt att de tar bort kravet på att respondenten behöver antingen ta sig till en fysisk plats, eller släppa in en främmande person i sitt hem.

De potentiella nackdelarna med att hålla telefonintervjuer, exempelvis att kroppsspråk uteblir och att samtalet kan stanna av eller hakas upp eftersom man inte kan se respondenten och avgöra när hen har pratat klart, trumfades av fördelarna med att ha en intervju där respondenten fick vara i en självvald miljö, och dessutom kunde avsluta intervjun ifall det skulle behövas. För att samtalet inte skulle stanna av lades extra tid på att konstruera följdfrågor som skulle kunna hålla igång samtalet och dessutom leda till bättre och djupare svar från respondenterna (Ahrne och Svensson, 2015).

## **4.2 Urval**

En upplevd brist i den tidigare forskningen rörande läsoplevelser var att vuxna talboksläsare sällan stod i fokus. Därför avgränsades urvalet för respondenter till talbokslåntagare som är 18 år eller äldre. De måste vidare ha läst minst en talbok det senaste året för att kunna ha en konkret läsoplevelse någorlunda färskt i minnet. Eftersom en inledande dokumentanalys visat att talboksanvändare som själv laddar ner sina talböcker känner störst frihet och självständighet rörande bokval, avgränsades urvalet till de som använder Legimus för egen nedladdning.

Urvalet baserades inte på någon särskilt typ av läsnedsättning, detta dels för att urvalsgruppen då kan bli för liten, men också för att talböcker är ett medium vars design och funktion ser likadan ut oavsett läsarens nedsättning. Det kan därför vara en styrka för studien att inte välja respondenter baserat på läsnedsättningstyp, utan istället på grund av sitt läsintresse, eftersom det kommer ge bättre empiri till de frågor jag är intresserad av. Det är trots allt läsningen, och inte läsnedsättningen, som är i fokus i syfte och frågeställningar.

I samråd med MTM skrevs ett Facebook-inlägg som bad talbokslåntagare över 18 år som läser talböcker på sin fritid och som skulle vilja vara med på en intervju om böcker och läsning, att ta kontakt. Facebook-inlägget delades sedan både på min privata och på MTM:s Facebook-sida för att öka spridningen av informationen. De som inte ville kommentera inlägget offentligt kunde ta kontakt via personligt meddelande eller via

mejl. Utöver MTM delades inlägget av runt 13 personer, både personer som endast sett inlägget via MTM:s sida, utan någon personlig koppling till studien, samt personer som sett inlägget på min sida och ville dela inlägget till sina kontakter.

De enda personerna som visade intresse men inte intervjuades var de som inte visste skillnaden mellan tal- och ljudböcker, och exklusivt använde det senare. Dessa personer hade ingen kännedom kring talböcker och dess funktion, och efter en kort beskrivning av dessa stod det klart att detta inte var ett medium de använde, vilket avbröt kontakten.

### **4.3 Genomförande**

En första kontakt från två av respondenterna togs via Facebook-meddelanden, den tredje respondenten tog kontakt genom mejl. De fick lite djupare information kring vilken typ av studie det handlade om och vilka ämnen som skulle komma att inkluderas i intervjun. Efter denna första kontakt fick respondenterna avgöra ifall de fortfarande var intresserade av att vara med i studien, och därmed ge informerats samtycke (Ahrne och Svensson, 2015: 29).

Respondenterna fick inte ta del av frågorna i förväg. Genom att inte ge frågorna i förväg riskerades inte att intervjun styrdes redan innan den genomfördes (Trost, 2005: 105).

Innan intervjuerna genomfördes fick jag, genom kontakt med MTM, tillgång till Legimus i form av ett personligt demokonto. Demokontot tillåter användaren att utnyttja alla funktioner i Legimus förutom att ladda ner talböcker, vilket gav möjlighet att utforska tillgängliga sökverktyg samt få en uppfattning om hur hemsidan är uppbyggd och vilka tjänster som erbjuds där – exempelvis nyhetslistor och olika tipssidor. Detta gjorde att diskussioner rörande Legimus under intervjuerna inte krävde att respondenterna behövde förklara funktionerna, utan kunde istället fokusera på deras personliga användning av dessa.

Tre stycken telefonintervjuer på mellan 30-45 minuter utfördes. Samtliga respondenter fick ge godkännande för att intervjun skulle spelas in samt att de kunde figurera i den färdiga studien med fingerade namn. En av respondenterna har skyddat telefonnummer, och fick därför löfte om att telefonnumret skulle raderas ur telefonloggen så fort

intervjun var färdig. En annan respondent ville inte ge ut sitt telefonnummer, den intervjun utfördes istället genom telefonsamtal via Facebook Messenger-appen.

Innan intervjun inleddes informerades respondenterna om det allmänna ämnet för studien, läsande med talböcker, och att de var fria att neka att ge svar till frågor de kände var för personliga eller av andra skäl inte ville gå in på. Detta var dock inget som någon av respondenterna drog nytta av, utan alla svarade på alla frågor.

Efter att intervjuerna genomförts raderades Facebook-inlägget som efterfrågade respondenter, dels eftersom det inte behövdes längre men främst eftersom två av respondenterna hade kommenterat inlägget på ett sätt som skulle kunna leda en framtida läsare till att identifiera dem som respondenter.

Intervjuerna var semistrukturerade, inspirerade av men inte begränsade till de teoretiska modeller kring bokval och teknik som används i studien. De inledande frågorna berörde hur länge respondenten använt talböcker, för att få en uppfattning om vilka typer av format de använt. De var även uppmanade att ge synpunkter på äldre och nuvarande medieplattformar, även om detta inte var i fokus för intervjun. Frågorna ställdes i olika ordning i alla tre intervjuer, eftersom det var viktigare att följa med i respondenternas tankar och sidospår än att strikt följa intervjuguiden. Det fanns dock en viss guidning i intervjun, för att alla respondenter skulle ge empiri till alla frågor.

#### **4.4 Bearbetning och analys av data**

Intervjuerna transkriberades och därefter raderades ljudinspelningarna. Transkriberingen skedde samma dag som intervjun gjorts, för att eventuella luckor i materialet skulle kunna upptäckas tidigt och förtydligas genom snabb återkoppling till respondenten, medan hen fortfarande skulle ha samtalet relativt färskt i minnet. En sådan lucka, en ofullständig tankegång som var av vikt för studien men som hamnat på sidospår under intervjun, upptäcktes och kunde korrigeras genom ny kontakt med respondenten.

De tre respondenterna gavs fingerade namn redan i transkriberingskedet; Anna, Sara och Malin. Andra detaljer med potential att kunna leda till identifiering av

respondenterna, exempelvis deras närbibliotek eller ålder, har inte tagits med i texten eftersom de inte varit relevanta för studien.

En initial kodning gjordes för att kunna se ifall de teoretiska modellerna för bokval och tillgänglig teknik skulle vara applicerbara på materialet. En relativt ytlig tematisk analys (Braun och Clarke, 2006) gjordes för att få överblick på textmängden (Alvehus, 2013: 110). Denna initiala analys visade att de teoretiska utgångspunkterna rörande sökstrategier samt teknikanvändning kunde utan problem användas.

För att göra den tematiska analysen (Braun och Clarke, 2006) rörande frågan om läsupplevelser användes TAMS, ett program som låter användaren lägga in koder och sedan sammanställa dessa till teman. För att inte gå miste om viktig data gjordes därefter en andra kodning, vilken hade som syfte att hitta empiri som inte ingick i de teman som analysmodellerna gav, men ändå var relevant för studien (Braun och Clarke, 2006: 89). Totalt formulerades tre teman kring respondenternas läsupplevelser: identitet, eskapism och tolkningskontroll.

#### **4.5 Kompletterande intervju**

Som komplement till intervjuerna gjordes dels en dokumentanalys, och dels en intervju med en talboksansvarig bibliotekarie på ett större folkbibliotek. Anledningen till denna intervju var att få en bild av den historiska utvecklingen av talböcker från ett annat perspektiv än de rapporter och statliga utredningar som hittats. Denna intervju var mer till för att få min bild av talboksanvändande ur ett historiskt perspektiv nyanserad, snarare än att vara någon större källa i analysen. Bibliotekarien som intervjuades har erfarenhet av talbokshantering sedan dessa levererades på rullbandsspolar, och har därmed varit i kontakt med användare genom hela den moderna talboksepoken.

En intervju bokades och utfördes sedan under loppet av en timme, med kompletterande telefonkontakt efteråt för att klargöra och reda ut några frågetecken. Intervjun transkriberades och användes som källa jämsides med de tryckta källorna vid författandet av den historiska genomgången rörande talböcker (se kap. 5).

Något som också spelade in vid beslutet att ha en kompletterande intervju var att det saknas till stor del användarundersökningar av talbokslåntagare fram till och med mitten av 2000-talet. Den huvudsakliga kontakten med användarna har biblioteken haft, något den svenska modellen lägger grund för och uppmanar till. Genom att intervjua en talboksansvarig tillkom värdefulla insikter kring hur denna kontakt sett ut och vilka olika problem som uppkommit genom åren, vilket ger djup till analysen och förståelse för dagens förutsättningar vad gäller medieplattformar och egen nedladdning.



## 5. Bakgrund: Talbokens utveckling

I detta kapitel presenteras en kronologisk genomgång av talbokens utveckling i Sverige. Kapitlet ämnar ge en grundläggande förståelse för den särställning talboken har juridiskt, samt översiktligt gå igenom de olika medieplattformar talböckerna har knutits till. Sist i kapitlet finns en kortare redogörelse för ljudbokens utveckling. Att ha en förståelse för hur talboken och ljudboken förhåller sig till varandra är viktigt för att till fullo kunna ta till sig studiens resultat. Samtliga respondenter har åsikter kring, och uppfattningar om, ljudböcker, vilka förstås lättare mot en bakgrund av hur mediet växte fram – och hur det hänger ihop med talbokens utveckling.

### 5.1 De första talböckerna

1877 uppfinner Thomas Alva Edison fonografen. Året efter skriver han ner dess olika potentiella användningsområden, bland annat kan man använda den till att spela in röstmeddelanden, diktera brev – och läsa in böcker (Edison, 1878).

Books may be read by the charitably-inclined professional reader, or by such readers especially employed for that purpose, and the record of such book used in the asylums of the blind, hospitals, the sick-chamber, or even with great profit and amusement by the lady or gentleman whose eyes and hands may be otherwise employed. (...) Such books would be listened to where now none are read. (Edison, 1878: 533)

Detta är första gången någon skriver ner tanken på att använda ljudupptagningar som alternativ till tryckta böcker (Rubery, 2008), och Edison skissar dessutom upp idén om att ha inspelade böcker både för de som inte *kan* läsa tryckt text, och för de som inte *hinner*.

Fonografen blir dock aldrig en stor källa till bokinläsningar, istället är det gramfonens intåg som gör talböckerna till verklighet. 1935 levererar brittiska Royal National Institute for the Blind (RNIB) världens första talbok - Agatha Christies *The Murder of Roger Ackroyd* (Rubery, 2008: 63). Samma år börjar också amerikanska Library of Congress tillverka och distribuera talböcker (Christensen Sköld, 2005: 18). Även i Sverige inleds försök att spela in talböcker på 1930-talet. Det är De Blindas Förening (DBF - numera Synskadades Riksförbund), som är drivande i frågan. Dock anses gramfoninspelningarna vara alltför dyra för den svensktalande målgruppen (SOU,

1982:7: 25), och försöken att komma runt kostnadsfrågan får ett abrupt slut i och med andra världskrigets utbrott (Christensen Sköld, 2005: 19).

Under tidigt 50-tal återupptas arbetet med talböckerna, nu underlättat av rullbandspelarens lansering. Ett rullband kan innehålla fyra timmars text, och 1952 görs en första provinspelning på det nya mediet, *Musik i mörker* av Dagmar Edqvist, en roman om en blind musiker (Christensen Sköld, 2005: 37). Från 1953 får DBF statligt stöd för att finansiera talboksarbetet (SOU, 1982:7: 25).

Det dröjer till 1955 innan inspelningarna förfinas och produktionen kommer igång på allvar, nu kan föreningen börja distribuera talböcker till såväl vuxna som barn. De tidigaste talbokstitlarna innefattar både fackböcker och fiktion (Christensen Sköld, 2005). Medlemmar i DBF beställer böckerna från föreningens bibliotek i Stockholm, och får dem hemskickade på posten. Redan 1951 blev portot för blindförsändelser<sup>1</sup> kraftigt prisreducerade till 3 öre per försändelse, men 1955 blir de helt portofria (Bet., 1955: Bevu19).

Efterfrågan på talböckerna är stor, de 64 titlar som framställs under 1955 har 3500 utlån under året (SOU, 1982:7: 25). 1967 höjer staten ersättningen till postverket för att täcka kostnaderna för de portofria försändelserna, vilka har ökat kraftigt sedan talböckernas intåg (Prop., 1967:1).

1958 inleds ett samarbete mellan DBF och de svenska folkbiblioteken, för att lättare kunna nå ut med talböcker till föreningens medlemmar. Folkbiblioteken har i och med samarbetet ett mindre antal talböcker i sina samlingar, men agerar främst som lånecentral för titlar skickade från DBF:s bibliotek (Christensen Sköld, 2005).

## **5.2 Undantag i upphovsrättslagen**

Under talböckernas första produktionsår kontaktar DBF varje enskild författare för att få deras godkännande att läsa in boken. När en roman av den avlidna Frank Heller spelas in görs ingen sådan kontakt, eftersom DBF felaktigt tolkat upphovsrättslagen och menar att upphovsmannens bortgång innebär att upphovsrätten slutar gälla. Detta blir

---

<sup>1</sup> Innefattar alla typer av tillgänglig media till personer med synnedsättning.

inledningen till en utdragen laglig process där DBF anklagas för upphovsrättsintrång av Hellers änka (Christensen Sköld, 2005: 34). Åtalet leder till att DBF börjar försöka övertyga riksdagen om talböckernas värde för synskadade personer, och att detta värde rättfärdigar ett undantag i upphovsrättslagen för dess produktion. Ett viktigt argument för DBF är att det finns en stor grupp svenskar som fått försämrad syn i vuxen ålder, och som inte kan läsa blindskrift eftersom det inte finns någon tillgänglig vuxenutbildning. Dessa personer har inga möjligheter att ta till sig litteratur på egen hand om det inte rör sig om talböcker (ibid.: 44).

1960 går förslaget igenom, och § 17 i Lag om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (SFS, 1960:729) läggs till. Paragrafen innebär ett upphovsrättsligt undantag för inspelning av talböcker till fördel för personer med synskada. DBF behöver alltså inte längre kontakta upphovsrättsinnehavaren för att kunna göra en svartbok till talbok. Som kompensation får upphovsrättsinnehavaren ersättning per inspelad bandtimme (Christensen Sköld, 2005: 35). Samma år börjar Bibliotekstjänst framställa talböcker som sedan säljs till biblioteken, något som ökar den totala talbokstillverkningen rejält (SOU, 1982:7: 26).

### **5.3 Målgruppen för talböcker vidgas**

De tidiga talböckerna är alltså resultatet av utvecklingsarbete drivet av både svenska och internationella riksförbund för synskadade. Först i utredningen *Kultur åt alla* (SOU, 1976:20) börjar talboksbehov hos personer med andra typer av läsnedsättningar att diskuteras (ibid.: 165). Ett pilotprojekt för utlån till en bredare målgrupp inleds 1973. Detta pilotprojekt är ett samarbete mellan Skolöverstyrelsen och Sveriges författarförbund och ska undersöka ifall även andra grupper har behov av talböcker. Projektet blir framgångsrikt, och leder till en permanent utvidgning av berättigade talboksanvändare (SOU, 1982:7).

I utredningen *Talböcker – utgivning och spridning* (SOU, 1982:7) slås de nya grupperna talboksanvändare fast: rörelsehindrade, konvalescenter, långtidssjuka, afasisjuka, hörselsvaga, dyslektiker samt "psykiskt utvecklingsstörda" (ibid.: 40). Talboken beskrivs ha olika funktioner för personer i dessa grupper; hörselsvaga ska kunna använda talböcker tillsammans med tryckt text för att få ökad förståelse för språkrytm och uttal,

rörelsehindrade som snabbt blir trötta vid läsning med hjälp av andra tekniska hjälpmedel som bladvändare och läsbord ska kunna ha talböcker som ett alternativ, afatiker ska kunna använda talböcker för att återvinna språket (ibid.: 124).

Förutom målgruppsfrågan innehåller *Kultur åt alla* en hel del insikter och förslag som senare kommer att lägga grunden till den moderna svenska talboksmodellen. Ett av dessa är att ansvaret för talboksarbetet ska flyttas från Synskadades Riksförbund (SRF) (namnbytet sker 1976) till ett bibliotek i statlig regi. Det statliga specialbiblioteket ska fungera som nod i det svenska talboksarbetet, och underlätta exempelvis fjärrlån och agera depåbibliotek för titlar som inte lånas ut ofta nog för att folkbiblioteken ska kunna rättfärdiga att ha dem permanent på sina hyllor. Det finns även en vision att folkbiblioteken integrerar talboksverksamheten, både utlåning och lokal inläsning, i sin övriga verksamhet (SOU, 1976:20).

Samma utredning slår fast att produktionen av talböcker bör öka, och öka snabbt. Under 1974 gavs 621 titlar, av de 6990 som skrevs under året, ut som talböcker. De böcker som anses ha en efterfrågan hos genomsnittsläsaren är cirka 25 % av den totala utgivningen, exkluderade böcker är exempelvis uppslagsverk, nothäften och kartböcker. Alla titlar med efterfrågan bör finnas som talböcker, samtidigt som inläsningen av äldre litteratur också måste öka (SOU, 1976:20). Målsättningen är att talboksanvändare ska ha samma tillgång till litteratur som läsaren av svartböcker, därför ska man, med start 1980, börja framställa samtliga efterfrågade titlar som talböcker, alltså 25 % av utgivningen, tillsammans med 200 äldre titlar årligen (ibid.: 196).

#### **5.4 Talboks- och punktskriftsbiblioteket förstatligas och den svenska modellen utvecklas**

1980 förstatligas SRF:s talboks- och punktskriftsbibliotek i Stockholm, vilket baseras både på kulturutredningen samt på önskemål från SRF (SOU, 1982:7: 26). En ny myndighet skapas för att ta över talboksverksamheten; Talboks- och punktskriftsbiblioteket (TPB). Deras uppdrag innebär bland annat att de ska, i samverkan med övriga svenska bibliotek, arbeta för att framställa och låna ut talböcker, då främst som lånecentral. Myndigheten är placerad under utbildningsdepartementet (SFS, 1979:1073).

Majoriteten av talböckerna 1980 framställs av TPB, 1100 stycken, medan Bibliotekstjänst tillför 150 titlar årligen. Dessa talböcker innefattar visserligen barn- och ungdomslitteratur, men majoriteten är så kallad allmänlitteratur för vuxna, alltså titlar som i svartboksform riktar sig till enskilda bokköpare på den allmänna marknaden (SOU, 1982:7: 43). Det finns en liten utgivning av lokalt förankrad litteratur hos länsbiblioteken, men detta är inte mer än ett tiotal titlar per år (ibid.: 42). Äldre talböcker på bandspolar finns tillgängliga, men majoriteten av beståndet är inspelat på kassetband - från 1977 är detta talböckernas standardmedium (MTM, 2019e). En genomsnittlig bok kräver sex kassetband (SOU, 1982:7: 77). Totalt har TPB cirka 15 000 titlar i sitt bestånd, utöver detta har folkbiblioteken sammanlagt cirka 4000 titlar. Viktigt att påpeka är att dessa titlar är på svenska. Något vidare utbud av talböcker på minoritetsspråken finns inte, problemet anses vara att det inte finns passande litteratur att läsa in på dessa språk (ibid.: 87).

Majoriteten av de som är berättigade talböcker använder inte dem, men de som är aktiva användare lånar mycket, och ofta. Förklaringar till att inte fler talboksberättigade använder mediet anges vara att "liksom bland icke-handikappade finns många som av t.ex. geografiska, sociala eller kulturella skäl inte utnyttjar folkbibliotekens service" (SOU, 1982:7: 86). Utöver dessa skäl spekulerar TPB att bristande information om utbud och tillgång gällande talböcker hindrar många talboksanvändare från att bli aktiva läsare (ibid.: 86).

Ända sedan samarbetet mellan DBF och folkbiblioteken inleddes 1958 har den svenska talboksverksamheten varit, om dock i olika grad, decentraliserad. 1982 tas beslut om att utöka och renodla decentraliseringen, och precisera vad de olika instanserna involverade i talboksverksamheten ska ha för ansvar och huvudsyfte. Det handlar om kommunbibliotek, länsbibliotek och TPB (SOU, 1982:7). Enligt de nya stadgarna gäller följande:

- Kommunbiblioteken ska köpa in och fjärrlåna talböcker främst från länsbiblioteken. De ska låna ut talböcker till låntagarna som tillhör deras upptagningsområde. Personalen ska utbildas kring tillgängliga medier, så att talbokslåntagare kan få samma service som övriga låntagare (SOU, 1982:7).

- Länsbiblioteken ska samordna länets totala talboksinköp. De ska fjärrlåna in talböcker till kommunbiblioteken från TPB eller från andra län, samordna fjärrlån inom länet samt samordna regional utbildning för läns- och kommunbibliotekens personal. Länsbiblioteken ska helt avveckla sin utlåning till privatpersoner (SOU, 1982:7).
- TPB är ansvariga för den centrala talboksutgivningen, och är förhandlingspartner med Bibliotekstjänst när det kommer till att köpa in material. TPB ska minska inköpen till sin egna samling, samt sin utlåning till privatpersoner, detta ansvar ska istället ligga på kommunbiblioteken. Endast användare med "mycket speciella litteraturintressen" (SOU, 1982:7: 98) uppmanas att även i framtiden kontakta TPB direkt för utlån. Det övergripande ansvaret för fjärrlån flyttas från TPB till länsbiblioteken. TPB ansvarar för central utbildning och information, samt ger regelbundet ut nyförvärvslistor och grundkatalog över talböcker (ibid.).

Det finns två huvudsakliga målsättningar med decentraliseringen. Dels ska användare lättare kunna få information om, och tillgång till, talböcker i och med kommunbibliotekens ökade inköp och samlingar. Dels ska skillnaderna mellan tillgänglig talboksservice inte vara så beroende på kommunbibliotekets storlek och budget, eftersom länsbiblioteket ska vara en överseende part som kan fördela resurser samt underlätta samarbete mellan länets kommunbibliotek (SOU, 1982:7: 99). För att underlätta förändringsarbetet och de ökade krav på inköp och personal hos kommunbiblioteken ska ett statligt stöd för talboksverksamheten utgå under en femårsperiod (ibid.: 103).

### **5.5 DAISY presenteras och talbokens framtid undersöks**

DAISY format standard is one of the most outstanding technologies developed to date (Hoy, 2009: 165).

I början av 1990-talet börjar TPB arbetet med att utveckla mjukvara för ett digitalt talboksformat. Visionen är att ha ett format som dels kan rymma en längre inspelning än kassetbanden, och dels kan göra navigationen i talböckerna enklare och mer intuitiv (Stigell, 2016: 21).



1994 visas den första prototypen av TPB:s nya talboksteknik; Digitalt Audiobaserat InformationsSystem – förkortat DAISY. DAISY är uppbyggd med så kallad frاسبaserad navigation, vilket betyder att man kan flytta mellan meningar och stycken ifall man vill läsa om eller hoppa över något, istället för – som var fallet när talböckerna fanns i sina äldre format – behöva spola fram eller tillbaka på måfå. Ett ytterligare sätt att navigera är via sidnumreringarna. För talboksanvändare som använder en svartbok tillsammans med talboken för att följa med i texten är sidnavigeringen ett enkelt sätt att hitta rätt korresponderande sida. Andra funktioner i DAISY är möjligheten att lägga in bokmärken i texten, så att man kan fortsätta läsa där man slutade, och möjligheten att snabba upp och sakta ner takten på läsningen. Talböcker i DAISY-formatet kan lagras antingen på en CD-rom eller på en hårddisk, men är inte bundet till något av dem. En CD-rom kan innehålla upp till 20 timmars inspelat tal, och är det huvudsakliga mediet DAISY-talböckerna spelas in på, främst på grund av sitt låga produktionspris (TPB, 1998).

Redan under utvecklingsfasen finns det internationellt intresse för DAISY-formatets möjligheter, bland annat i Storbritannien genom RNIB, samt hos de danska och nederländska motsvarigheterna till TPB (TPB, 1998: 212). Länderna har haft egna utvecklingsprojekt, men lägger ner dessa när DAISY introduceras, eftersom TPB kommit så mycket längre i sitt arbete (ibid.). Något som är avgörande för DAISY:s framgång är att formatet alltid var ämnad att serva inte bara talboksläsare med en synskada, utan även till att möta önskemål och designkrav från personer med andra typer av läsnedsättningar (Hoy, 2009: 166). 1996 bildas DAISY-konsortiet, ett internationellt samarbete med syfte att, baserat på DAISY-systemet, utveckla och marknadsföra en ny internationell standardteknik för talböcker. TPB får en ledande roll inom samarbetet (TPB, 1998).

I slutet på 90-talet kommer TPB:s utredning *Talboken i framtiden* (TPB, 1998), som undersöker och förbereder talboks-Sverige för den stundande övergången till en digital talboksproduktion. I denna finns en av de första användarundersökningarna som gjorts på talboksläsare, 245 enkätsvar från talbokslåntagare samlas in. Undersökningen visar att vanliga problem hos talbokslåntagare är främst de långa väntetider som finns på biblioteken, samt bristande kvalitet hos kassetbanden, vilket försämrar läsupplevelsen

(ibid.: 75). En annan synpunkt från flera användare är att deras bokval inte kan vara helt självständiga på grund av väntetiderna och det bristande utbudet som lokalbiblioteken har att erbjuda (ibid.: 76). Dessa problem ska lösas genom att kombinera DAISY-formatet med ett digitalt distributionssystem.

## 5.6 Digital talboksdistribution undersöks

Redan i DAISY:s tidiga utvecklingsfas finns en idé om att i framtiden kunna överföra talboken elektroniskt från biblioteket till låntagaren, och därmed inte behöva något fysiskt distributionsmedium (SOU, 1982:7: 84). De tekniska utvecklingar som gjorde elektroniska överföringar möjliga var dels mp3 formatet för ljudfiler, vilket kan komprimera filer från sin ursprungliga storlek – en roman är vanligtvis 250 MB, och dels höghastighetsinternet, som gjorde nedladdning på 2 Mbit/s möjlig (Dahlander, 2005: 827).

Ett pilotprojekt för elektronisk överföring mellan TPB, två folkbibliotek och SUNET<sup>2</sup> utförs mellan 1999 – 2001. TPB tillgängliggör 140 talbokstitlar på SUNET, som biblioteken får tillgång till. Nedladdningstiden på 20 minuter per bok är rejält mycket snabbare än postgången, och projektet får ett positivt utslag för alla parter (Dahlander, 2005). Ett andra projekt följer redan 2002, den här gången med mål att skapa en permanent och hållbar service. Projektet testar bredbandsdistribution till högskolebibliotek, för att lättare kunna tillhandahålla studentlitteratur till studenter med läsnedsättningar. Bibliotek från fyra lärosäten; Karolinska Institutet, Högskolan i Skövde, Mälardalens högskola och Umeå universitet, involveras. Till en början inkluderas endast studentlitteratur, men målet är att på sikt ladda upp hela TPBs samling på nätet. Från och med 2001 framställer TPB endast talböcker i DAISY-format (MTM, 2019e). I januari 2003 finns 3000 av dessa titlar tillgängliga för nedladdning, 2005 är den siffran uppe i över 20 000 (Dahlander, 2005: 828).

I högskoleprojektet ligger tyngdvikten mycket på den tekniska aspekten, men minst lika viktigt är utbildning av bibliotekens personal. Trots att projektet innebär mer arbete för bibliotekarierna blir responsen till projektet övervägande positiv, mycket på grund av studenternas positiva upplevelser av det nya talbokssystemet (Dahlander, 2005: 828). Det

---

<sup>2</sup> Swedish University Computer Network

största problem som uppdagas är den dåliga kvaliteten ett antal talböcker visar sig ha. Många av de äldre DAISY-böckerna lever inte upp till 2002 års standard, vilket leder till ett omfattande kvalitetsprojekt hos TPB. Samtliga titlar går igenom och bedöms, de som inte håller tillräcklig kvalitet byts ut eller plockas bort (ibid.).

De första fyra lärosätena följs snabbt av ytterligare tretton, vilka började använda nedladdningsmöjligheterna redan under projektets första år. De tillgängliga talböckerna används mer frekvent och av fler personer i princip direkt efter att de gjorts tillgängliga, vilket innebär att nedladdningar anses vara en, gentemot postgången, överordnad distributionskanal. Förutom en snabbare leverering av materialet visar sig elektronisk överföring också uppmuntra en bredd i studenternas läsning som inte funnits förut (Dahlander, 2005: 828). 2005 breddas projektet till att även inkludera folkbibliotek. Låntagarna kan göra en beställning hos sitt lokala bibliotek, och få talboken nedladdad och bränd på en CD-rom direkt.

2007 gör TPB en enkätundersökning som visar att personer med läs- och skrivsvårigheter är kraftigt underrepresenterade vad gäller talbokslåntagare vid svenska bibliotek. Majoriteten av låntagarna är personer med synnedsättning, trots att de utgör en minoritet i den tilltänkta målgruppen (TPB, 2008). Enligt TPB är möjliggörandet av självbetjäning för målgruppen, genom nedladdning till egen dator, samt webbaserad åtkomst till tillgängliga medier, två av de viktigaste åtgärderna för att komma åt fler brukare (ibid.: 78).

2008 undersöks målgruppens intresse för att själv kunna ladda ner talböcker via Internet (Utredningsinstitutet, 2008). Intresset är starkt färgat av vilka tekniska förutsättningar respondenterna har, bland de som har en dator med internetuppkoppling vill två tredjedelar gärna ha möjligheten att ladda ner själv, medan de som inte har en dator avböjer möjligheten. Bland de som är gravt synskadade/blinda är intresset ännu svalare, där är det knappt en fjärdedel som uppger intresse (ibid.: 14). Samma år når TPB upp till målet att producera talböcker från 25 % av litteraturen som tryckts under året. Totalt produceras cirka 3000 titlar om året (TPB, 2008: 32).

## 5.7 Egen nedladdning och Legimus introduceras

2011 introducerar TPB den nya tjänsten *Egen nedladdning* (Legimus, 2012), som innebär att låntagare för första gången kan komma åt talböcker utan att behöva gå genom biblioteket. Året därpå lanseras den nya webbkatalogen Legimus, som användare får tillgång till genom att registrera sig på sitt folk-, skol- eller forskningsbibliotek. Legimus samlar alla talbokstitlar som TPB har tillhanda, och användaren kan själv ladda ner talböckerna och lyssna via dator, CD-rom eller talboksspelare (ibid.). Den snabbast växande gruppen talbokslåntagare är unga personer med annan läsnedsättning än synskada, en grupp som tidigare var svår att nå för TPB, men nu fångas upp i högre grad av skolbiblioteken (Hampson Lundh och Johnson, 2014: 59).

Den 1 januari 2013 byter TPB namn till Myndigheten för tillgängliga medier (MTM) (MTM, 2019e). Samma år lanseras Legimusappen, som gör det möjligt att spara ner och lyssna på talböcker direkt i mobilen (Stigell och Klein, 2015). För de låntagare som inte kan eller vill ladda ner på egen hand finns fortfarande möjlighet att få talböckerna hemskickade på posten, eller låna på plats i biblioteket (Gustafsson Chen, 2013: 35). Denna grupp blir dock allt mindre, 2016 var det endast 25-30 % av talboksanvändare som lånar fysiska tal- eller punktskriftsböcker på biblioteket (Markör, 2016: 44).

2018 läggs § 17b till i upphovsrättslagen, vilken lyder: "Avtalsvillkor som inskränker rätten att använda verk enligt 17 eller 17a § är ogiltiga" (SFS, 1960:729), en förstärkning av undantagstillståndet för framställning av talböcker och punktskriftsböcker.

2019 finns över 100 000 talbokstitlar tillgängliga för lån via Legimus (Legimus, 2019b), samlingen växer med cirka 4000 titlar årligen (MTM, 2019d).

## 5.8 Ljudbokens utveckling

There are several examples in the history of technology of how tools for disabled people improve the performance and add value to the everyday life of the non-disabled (Have och Stougaard Pedersen, 2019: 5).

Ljudboken är ett av dessa exempel. I mitten på 1980-talet börjar arbetet med det som ska bli Sveriges första ljudboksförlag. Det är SRFs projekt, startat eftersom deras medlemmar framfört önskemål om att inte bara kunna låna talböcker på biblioteken,

utan också att kunna äga dem och behålla dem hemma i bokhyllorna. Eftersom undantagsparagrafen i upphovsrättslagen endast gäller talböcker som producerats för icke-kommersiell användning, krävs en ny typ av licens, ett nytt produktionssystem - och ett nytt namn - för köpbara talböcker. 1986 lanseras Kassetband AB, framställare och försäljare av ljudböcker (Synskadades riksförbund, 2016).

Det visar sig snabbt att ljudbokstillverkningen är dyrare än talbokstillverkningen, så för att kunna pressa priserna tillräckligt för att SRFs medlemmar ska ha råd att köpa ljudböcker tas beslutet att vidga kundkretsen och skapa ljudboksintresse hos seende personer. En bokklubb startas upp, och reklam riktas bland annat till radiolyssnare, som är vana att lyssna på följetonger och teater i radio – varifrån ljudböcker inte är ett särskilt stort hopp. Reklamkampanjen ger resultat, och samlar in 10 000 bokklubbsmedlemmar (Synskadades riksförbund, 2016).

Från lanseringen och genom hela 1990-talet är Kassetband AB Sveriges enda ljudboksförlag. I slutet av 90-talet väcks Bonniers intresse, som 2000 köper upp 70 % av förlaget (Synskadades riksförbund, 2016). De stora streamingtjänsterna tillgängliga idag kommer några år senare, Storytel 2005 (Storytel, 2019) och Nextory 2013 (Nextory, 2019).

## 6. Resultat och analys

I detta kapitel redogörs resultaten från intervjuerna, dessa analyseras samtidigt mot bakgrund av teoretiska utgångspunkter respektive framtagna teman, samt tidigare forskning.

### 6.1 Vilka sökstrategier använder talboksläsare när det kommer till litteraturval för nöjesläsning?

Det här avsnittet ämnar ge underlag till att svara på den första forskningsfrågan, som handlar om hur vuxna talboksläsare väljer sina böcker när det kommer till nöjesläsning. Som grund för analysen används Sheldrick Ross modell för bokval.

#### 6.1.1 Eftersträvd läsoplevelse

Här ingår strategier baserat på humöret läsaren är i vid valtillfället, och vilken typ av läsoplevelse som passar just då; trygg eller utforskad, lättsmält eller utmanande etcetera.

#### *Trygga läsoplevelser*

Aspekterna som ingår i det här elementet är de som kom upp minst i intervjuerna. Den respondent som kom närmast till att basera bokval på humör var Sara, som väljer att läsa om en bok ifall hon känner sig stressad. Detta blir en garanti för en trygg läsoplevelse utan överraskningar, "en mjuk läsning, liksom", som inte kommer spä på oroliga känslor.

Humörbaserad läsning väljs alltså för att motverka hur Sara känner sig, inte för att passa det aktuella humöret, vilket är vad svartboksläsare är ute efter (Sheldrick Ross, 2001). Respondenterna är förvånansvärt fränkopplade detta sätt att välja böcker, Anna säger att humöret aldrig spelar in i hennes läsval och Malin menar att det enda som spelar roll är ifall hon är på humör att läsa över huvud taget. Är hon det så läser hon talböcker som är nedladdade till talboksläsaren, oavsett vilken talbok det är.

#### 6.1.2 Boktipskällor

Detta element inkluderar de olika kanaler genom vilka läsaren får boktips och rekommendationer.

### **Källor online**

Legimus har en nyhetssida där titlar som tillkommit under den senaste månaden presenteras (Legimus, 2019a). För Malin är detta den viktigaste källan till ny litteratur, hon besöker sidan flera gånger i början av månaden för att inte missa när den senaste listan kommer ut. I övrigt får Malin boktips online genom att titta på topplistor hos bokaffärer, vilka innehåller titlar som garanterat även kommer att läsas in som talböcker. Hon menar att det är onödigt att hitta boktips som kanske ändå inte kommer att dyka upp på Legimus. Får hon sådana är det genom att råka höra tips från TV eller radio, inte genom aktiv sökning.

Sara använder Legimus och Instagram i samspel med varandra:

Hittar jag nåt på Legimus så letar jag upp det på Instagram, och tvärtom. Så hittar jag någon bok på Instagram som ser spännande ut så kollar jag om den finns på Legimus, så jag växlar dem lite.

Anledningen att leta upp Legimus-böcker på Instagram är att Sara förlitar sig på recensioner och betyg som så kallade *bookstagrammare* ger. Ett bookstagram är ett Instagramkonto som uteslutande lägger upp inlägg om böcker och ger frekventa boktips till sina följare. Det är viktigare för Sara att veta vad Instagram-användare tyckte om boken än vad boken handlar om, eftersom Sara litar på att de personer hon valt att följa har samma boksmak som hon själv. Sara driver själv en bookstagram, och hennes flöde är noga utvalt för att spegla hennes intressen och favoritgenrer. Hon brukar inte använda serendipity på Instagram genom att exempelvis besöka appens "discovery"-sida för tips, utan håller sig till de användare hon valt att följa.

Anna är aktiv inom många olika grupper på Facebook där man kan interagera och utbyta boktips med andra läsare. Hon har inte begränsat sig till talboksgrupper, utan är även med i grupper för exempelvis ljudboksläsare och svartboksläsare. Dessutom är hon med i genrespecifika grupper:

Sen får man förslag på böcker i olika grupper, om man säger genrer som romantik, spänning, biografier såna saker. Där hittar du dem fortare än vad du gör på Legimus.

Sociala medier som inspirationskanal handlar alltså för Sara och Anna inte om att få generella litteraturuppdateringar, likt Legimus nyhetssida, utan boktips tas här endast emot genom kanaler som representerar personer vars smak och omdöme man litar på,

vilket är snarlikt de avgränsningar som görs gällande boktips från personer i sin närhet (Sheldrick Ross, 2001: 12). Genom att bygga upp sitt flöde med användare som Sara litar på kan hon enkelt hitta boktips som passar henne utan att behöva göra något mer än att öppna appen. På samma sätt använder Anna Facebook, även hon skapar ett flöde på sin vägg som återspeglar hennes boksmak och genrer hon vill hålla koll på. Genom att bygga kontakter på sina respektive plattformar, kommentera och få kommentarer på inlägg förvandlas Sara och Anna boktips från en statisk engångskommunikation, motsvarande recensioner exempelvis i en tidning eller ett TV-program, till en basis för samtal och nätverkande.

### ***Personer i läsarens närhet***

Anna och Malin använder personer i sin närhet för att utbyta boktips, båda känner personer som läser ungefär lika mycket som dem. De är även personer som ofta delar ut boktips, även om Anna mer gör det på sociala medier och Malin under fysiska träffar med vänner och familj.

Sara använder inte personer hon känner offline för att hitta nya böcker, men tidigare var en stor källa till nya böcker bibliotekarien på folkbiblioteket:

Jag gick till bibblan och så frågade jag hej har du något boktips, då hon visste vad jag ville ha, så då var det den här ska du läsa, och ofta gillade jag den, så det var väldigt smidigt.

Att ha utnyttjat, men slutat att ta tillvara på, bibliotekariers boktips innan egen nedladdning kom igång är Sara inte ensam om. Alla tre respondenter har tidigare varit flitiga biblioteksbesökare och tagit emot bokrekommendationer från bibliotekarierna. Numera är det andra ärenden som tar Anna till biblioteket, ”det finns orsaker att gå in och göra annat än att låna böcker. Men det är inte ofta man är på bibblan numera.”

Efter att Anna och Malin började ladda ner talböcker online känner de inte längre något behov av att prata med bibliotekarierna. Tidigare var de tvungna att kontakta biblioteket för att få talböcker på CD-skivor eller kassetband hemskickade, alternativt besöka biblioteket för att låna dem över disk. När denna anledning till bibliotekskontakt försvann minskade också bekvämligheten med bibliotekariernas bokrekommendationer, och andra kanaler tog över.



Sara lånar både talböcker och svartböcker, och använder dem samtidigt i sitt läsande - hon följer med i den tryckta texten samtidigt som hon läser talboken. Det är ändå inte särskilt ofta hon tittar efter nya böcker när hon är på biblioteket för att låna en svartbok till en talbok hon har laddat ner, "en gång i kvartalet eller sådär". Även hos Sara har behovet av att få boktips från bibliotekarien sinat när hon hittade möjligheter att få liknande tips online, trots att hennes biblioteksbesök fortsatt.

Bibliotekarien som intervjuades menar att det just är talboksläsare som har möjlighet att ta del av boktips via andra kanaler som försvinner från bibliotekens radar. Den grupp som biblioteken fortfarande serverar med nedladdning och leverans av talböcker är en grupp som saknar den metakunskap kring titlar, boktips och författare som krävs vid lyckade, självständiga bokval (Sheldrick Ross, 1999: 788). De förlitar sig istället på att bibliotekarierna känner till deras boksmak, och att bibliotekariernas litteraturkunskap är tillräckligt djup för att kunna förmedla talböcker som läsaren inte känner till, men skulle tycka om:

De har inte så att de läser tidningar så att de får lästips av folk och sådär, utan då blir det att plocka in några deckare eller "någon av de här författarna". (...) De som har dålig syn har inte så att de läser recensioner i tidningar och kan hålla det i huvudet, de flesta ringer och säger att jag vill ha några deckare eller Grisham eller Sandemo, har ni något liknande, då blir det att man plockar åt det hållet.

För dessa talboksanvändare finns det, enligt bibliotekarien, alltså inga andra kanaler som kan ta bibliotekariens plats.

### **6.1.3 Element hos boken**

Här inkluderas element hos boken som kan påverka ifall den väljs eller inte, exempelvis genre (för skönlitteratur) eller ämne (för facklitteratur), talbokens längd i antal timmar samt tillgängliga format.

#### ***Genre och ämne***

Anna tycker om att läsa historiska romaner, eftersom blandningen mellan fakta och fiktion kan ge en bättre läsupplevelse: "det är så himla intressant att läsa om hur typ Stockholm byggdes och händelser och så är det drama och kärlek och det är vänner och ja, det är otroligt intressant."

Dock läser hon inte speciellt mycket fackböcker, något som Malin väljer relativt ofta. När Malin väljer facklitteratur är varken författare eller inläsare påverkansfaktorer, hon går uteslutande på ämnet:

Alltså det är ju ofta populärvetenskapliga böcker, och det kan vara allt från rymden, typ om det finns någon bra sammanfattning av de fysikaliska lagarna eller kemi, det är egentligen ganska lite samhällsvetenskap, jag håller mig på den naturvetenskapliga sidan.

Malin lämnar inte inläsningsförslag till fackböcker, utan baserar istället sina val utifrån vad Legimus redan har producerat. Anledningen till att Malin inte själv lämnar inläsningsförslag är att hon inte känner sig ha lika stor koll på vilka titlar som finns, får hon boktips från andra källor än Legimus är de endast för skönlitteratur.

### ***Att välja genom att avgränsa***

En effektiv valstrategi är att veta vad man *inte* vill läsa. Alla tre respondenter använder genrer när de pratar om vilka böcker de undviker, men Anna är den enda som går in på specifika titlar och författare:

Läser inte om man säger science fiction och fantasy och den stilen. De går bort, det är inte nåt som passar mig. Har inte tagit mig igenom Sagan om ringen eller Bilbo eller Jan Guillous böcker, jag har svårt för han som författare, men ja, jag kommer inte igenom den typen av böcker.

Detta är ett tecken på en van läsare, utnyttjandet av att veta vad man inte vill läsa och bygga sitt bokval på detta (Sheldrick Ross, 2001: 18). Anna och Malin pratar mer i allmänna ordalag kring genrer de inte läser, båda väljer exempelvis bort skräck för att de är lättskrämda.

Att avgränsa sina potentiella bokval genom bokens längd är ett annat vanligt sätt att komma framåt i sin valprocess (Sheldrick Ross, 2001). Sara har ganska strikta regler för hur långa böcker hon läser:

Jag läser inte- lyssnar inte på så tjocka böcker eller typ 12 timmar, utan 6 timmar brukar vara max för mig för annars orkar jag inte lyssna klart på dem, för då blir det lite för långt men jag känner att jag kan härda ut i 6 timmar men inte längre.

Varierande på inläsarens hastighet är det lite olika vad 6 timmars talbok motsvarar, men ungefär 500 sidor tycker Sara är ett bra ungefärligt mått. Malin och Anna säger sig läsa vilken längd som helst, så länge boken verkar intressant.

### **Att läsa olika format**

Det är vanligt att talboksläsare använder sig av flera olika medieformat i sin läsning (Gustafsson Chen, 2013), vilket respondenternas läsmönster bekräftar.

Anna letar ofta efter ljudböcker och talböcker samtidigt: ”jag brukar gå ut på nya böcker<sup>3</sup> och kolla, så kollar jag om den finns i ljudbok, och gör det inte det så tar jag den från Legimus”. Anna läser ljudböcker under dagtid men talböcker på morgnar och kvällar. Ofta kan Anna läsa samma bok men i olika format: ”Har man läst en bok på storstil för länge sen, och sen tänker man att man kör den på Legimus och sen kommer det en ny inspelning så tänker man äh, jag måste testa den här.”

Sara använder talbok och svartbok, men kan i undantagsfall lyssna på ljudboken ifall talbok inte finns. Det är dock vanligare att hon helt väljer bort en titel än att hon letar upp den som ljudbok. Att böcker inte finns i det format som läsaren vill ha är ett problem hos talboksläsare. Som i Saras fall kan det leda till att läsaren går miste om titlar, dessutom blir det lätt frustrerande när man inte kan välja utifrån vad man vill läsa, utan vad som finns tillgängligt (Hampson Lundh, 2017).

Tillgängligheten är något som både Sara och Anna upplevt som ett hinder i sin läsning. Anledningen är att produktionstiden på talböcker ofta är längre än för andra format (Börjesson, 2014). Sara känner sig ibland frustrerad över att inte kunna läsa talboken samtidigt som alla andra tar del av svartboken:

Det var någon bok jag ville läsa, det tog jättelång tid, två månader efter att den kom till att den kom på Legimus. Ganska drygt när man ser alla andra läsa den, störande, men jag kunde inte göra någonting.

För Anna har detta blivit ännu en anledning att vända sig till ljudbokstjänsten hon prenumererar på:

Kommer en bok ny så kommer den nästan direkt på ljudbok, samtidigt som talböcker kan, ja, det är inte alltid alla böcker som blir inlästa men det kan dröja minst tre månader från att en bok kommer tills den blir klar. Och, ja, om det kommer en bok så har jag läst den inom en vecka ungefär.

Malin tycker dock det här är ett problem som i princip försvunnit sedan Legimus kom:

---

<sup>3</sup> På Legimus hemsida.

När jag började läsa talböcker kunde det dröja upp till ett år innan den där boken som alla pratade om kom, och då fanns den bara i några exemplar så då fick man vänta ihjäl sig, så jag tycker faktiskt att det är otroligt bra nu.

Talböckerna Sara använder sig av är för henne ett komplement till svartboken:

Jag brukar göra så att jag lyssnar på talboken och sen så läser jag i en vanlig fysisk bok, det tycker jag funkar väldigt bra, det är skönt för då kan jag ändå läsa samtidigt som jag lyssnar.

Detta är en strategi som visat sig väldigt framgångsrik vad gäller läsförståelse hos personer som inte har synnedsättningar, jämfört med att endast läsa talboken eller svartboken (Moore och Cahill, 2016). Talbokens produktionstid kan dock vara ett problem även här, ibland har Sara haft tillgång till svartboken i flera veckor innan den korresponderande talboken kommit ut. Redan 1998 lades ett förslag att kombinera svartbok och talbok i ett paket, för att slippa behöva ordna svartboken själv (TPB, 1998: 73). Problemet med den här lösningen är dels juridisk (ibid.), men också rent praktiskt ifall svartboken inte finns i e-format, och därför inte skulle kunna laddas ner samtidigt som talboken.

Ännu ett format som Sara ibland använder är böcker med storstil, men då som en sista utväg ifall titeln inte finns i talboksformat, eller om talboken inte är bra inläst. Även Anna har läst storstil, men blev rekommenderad att fokusera på talböcker istället:

Jag har läst storstil en period också, men när bibliotekarierna sa att det inte kommer så mycket nya på ett år i den genren, så då var det läge att byta till talböcker.

#### **6.1.4 Ledtrådar på boken**

Detta element inkluderar de olika ledtrådar som finns på boken, exempelvis omslagsbild, författare och inläsare.

#### ***Omslag***

Saras starkaste indikation på huruvida hon vill läsa en bok är omslagsbilden:

Det visuella, liksom. Så säg att det är en bok som glittrar eller är väldigt färgglad eller sådär då gillar jag den, om den är jättetråkig så vill jag inte ens läsa den, om den ser tråkig ut. Men det är likadant på Legimus, ser den tråkig ut på bilden så läser jag den inte. Jag är en sån person som väldigt gärna läser efter omslag.

Detta är en ganska ovanlig aspekt att prioritera. En överväldigande majoritet av läsare går först efter författare, därefter genre, baksidestext och slutligen omslaget (Sheldrick

Ross, 2001). Att sätta omslaget på första plats gör att Sara ofta landar i olika genrer, även om det finns vissa drag hos omslagsbilderna hon dras till som kan hinta om en viss typ av bok. Detta sätt att hitta böcker kan snarare räknas som en form av serendipity, ett sätt att fränkoppla sina förutfattade meningar vad gäller genrer och författare, och istället gå på en slags visuell magkänsla – självklart stärkt av det metadatabibliotek som Sara byggt upp genom att tolka omslagsbilder och sedan läsa böckerna. Ju mer böcker Sara valt genom omslag, desto större chans att hon väljer rätt bok.

### **Författare**

Anna följer sina favoritförfattare på Facebook och ser när deras nya böcker dyker upp i flödet och Sara följer författare på Instagram och får nyhetsbrev från en tipssida online, medan Malin förlitar sig på Legimus nyhetslista för att få reda på när en ny bok av favoritförfattarna har kommit ut. För alla tre är dock författaren en ganska liten faktor i deras bokval.

### **Inläsare**

Ljudbokslåntagare väljer ofta bok efter inläsare, snarare än genre eller titel (Mediatore, 2003: 320). Så stor betydelse har inläsarna inte för respondenterna, även om de har sina favoriter. Vem som läser kan avgöra ifall en titel de tvekat på läses eller inte, men att söka efter böcker utifrån inläsare är inget de gör.

För Malin är det lika vanligt att hon väljer bort en bok på grund av en inläsare hon inte tycker om, som att hon skulle välja bort en bok baserat på författaren. Överlag är det större, övergripande drag i inläsningen som gör att en inläsare väljs bort:

Den inläsaren som jag tänker på speciellt har en tendens att man ska skilja på män och kvinnor att männen har en tendens att prata väldigt djupt och så fort det blir en kvinna så låter det pipigt. En del kan säkert komma förbi det här men jag blir vansinnig. Det är mer såna saker, än om de läser fel ibland eller uttalar ett namn på ett annat sätt än jag skulle göra om jag skulle läst med ögonen.

Anna tycker att det, i fall där hon inte känner igen inläsaren, är avgörande hur gammal inspelningen är. Ifall det är en äldre titel, som inte kommit i exempelvis nyöversättning och därför fått en ny inläsning, går de ofta bort för henne eftersom inläsningen då blivit förlegad: "riktigt gammfolk, de är svåra att läsa". När Anna läser ljudböcker är hon också vaken på vem som läser boken, men då handlar det snarare om att välja bort böcker på grund av vad hon tycker om personen som läser, mer än om hur de läser. Hon är mer

benägen att läsa en talbok med en inläsare av lägre kvalitet än en ljudbok inläst av en skådespelare hon inte gillar.

### **6.1.5 Kostnad i tid, pengar eller energi**

Detta element innefattar ansträngningen som krävs av läsaren för att få tillgång till en viss titel, exempelvis ifall den finns tillgänglig på Legimus, ifall den är lätt att hitta i katalogen, eller om läsaren måste skicka in ett inläsningsförslag.

#### ***Legimus utbud***

Vid en första fråga, som avsiktligt speglar en som ställts i en tidigare, kvalitativ undersökning (Utredningsinstitutet, 2008) är Malin och Sara väldigt positiva till Legimus utbud. Efter följdfrågor visar det sig dock att Sara upplever att fantasyböcker, genren hon helst läser, inte finns i någon större utsträckning, och att det dessutom är svårt att få in nya titlar i katalogen. Hon vidhåller dock att Legimus utbud är bättre än den hos ljudbokstjänsten en närstående använder, men lite sämre än närbibliotekets svartbokssamling.

Anna är den enda som betalar för tillgång till audioböcker, i form av en ljudboksprenumeration. En anledning till att Anna är villig att betala för ljudböckerna är att de kommer så mycket snabbare än talböckerna, och för att det är en annan typ av inläsning. En annan är att utbudet enligt henne är större, och att det är många böcker som aldrig kommer i talboksform.

Vid ljudböckernas start visade det sig snabbt att den målgrupp som var tilltänkt, alltså talbokslåntagare som ville kunna behålla böcker och inte behöva lämna tillbaka dem till biblioteket, inte var villiga att betala för ljudböcker de annars fick gratis i talboksform, oavsett nytt format (Synskadades riksförbund, 2016). Malin är en av dem: "Jag är inte emot ljudböcker, det är jag absolut inte men jag har tillgång till Legimus, varför ska jag lägga pengar på Storytel?" Även om utbudet inte alltid har de titlar Malin är ute efter är hon nöjd överlag, främst för att Legimus har så många fler titlar nu än vad som fanns när hon började läsa talböcker under kassetbandsperioden.

#### ***Att hitta titlar på Legimus***

Om man kommer på startsidan så tycker jag att det skulle kunna finnas länkar på romaner, deckare, historia, olika typer av böcker så att man skulle slippa söka

överallt. Såg att det fanns lästips senast jag var ute, men skulle tycka det varit jättebra om det fanns kategorier, vad det var för typ av böcker i genren. (...) det finns ju alla möjliga genrer på ett bibliotek. Men att man kan kategorisera lite av det på Legimussidan så hade det varit lättare att hitta böcker.

Vad Anna efterfrågar här är så kallad *passive readers' advisory* (Towey, 2001: 134), vilket innebär att läsaren själv kan välja utvalda titlar inom en viss genre, eller i alla fall ha möjligheten att kunna exkludera böcker som inte tillhör den genre man vill läsa (ibid.). Detta ökar även chansen till serendipity inom en vald genre.

Kunskapen kring hur Legimus sökfunktioner fungerar är relativt dålig hos användarna (Markör, 2016: 14), Malin är en av få som lärt sig utnyttja den avancerade fritextsökningen. Sökningen låter användaren söka på enstaka ord och fraser, genrer, författare och titel och har gjort att Malin numera är väldigt nöjd med sökfunktionerna. Det finns dock saker i sökfunktionen som inte fungerar optimalt för Malin:

Det jag kan tycka sidan är lite sämre på det är den att om man inte har skrivit riktigt, när man har stavat en författare fel till exempel, då får man inga träffar den visar inte upp liksom andra möjligheter så, och det kan jag väl tycka är lite synd.

Problematiken med stavningen är något som även dykt upp i tidigare studier (Hampson Lundh, 2013: 29) och uppsatser (Brink, 2019), och är något som slår ganska hårt mot stora delar av talbokens målgrupp, främst användare med läs- och skrivsvårigheter samt användare med synnedsättning.

Sara tycker att det är ganska svårt att söka via Legimus:

Jag har appen, jag tror de har uppdaterat den, men det var inte jättebra, så då måste jag gå in på deras hemsida och leta och det är jag lite för lat för, så då går jag hellre in på instagram och scollar där istället. Än att gå in på legimus, för där är inte lika bra sorterat, för på Instagram så har jag ju valt vilka jag ska följa, men på Legimus kan jag inte sortera vad jag vill leta efter, så då går jag hellre in på Instagram och letar.

Även Sara skulle föredra att ha genrer som kategorier, och som ingång till sökning. Varken Sara eller Anna känner till att fritextsökningen kan göras på genrer.

### **Inläsningsförslag**

I vissa fall letar respondenterna efter böcker som inte lästs in som talböcker. Sara, Malin och Anna har alla utnyttjat möjligheten att lämna inläsningsförslag till Legimus, men

med olika framgång. Malin har lämnat inläsningsförslag under flera år, och har märkt förändringar i vilka böcker som blir talböcker efter förfrågningar:

Tidigare var det ju väldigt strikt på biblioteken över huvud taget vad man läste in och vad man inte läste in och att vissa böcker inte var tillräckligt finkultur och så vidare men det där har försvunnit nu så nu tycker jag att man får väldigt mycket inläst.

Sara har andra erfarenheter:

Någon gång har jag skickat ett förslag eller vad man ska säga, till Legimus att kan ni läsa in den boken, typ. Men det gjorde de inte. Eller, det var så här, vi tror inte den kommer gå bra, sådär. Det var trist.

Efter det här försöket har Sara inte lämnat in fler förslag, eftersom det mesta hon läser är inom samma genre som den hon lämnade inläsningsförslag på. Sara säger att hon vet att det är böcker hon vill läsa som inte kommer att läsas in, men att hon ändå inte väljer att be om att få titlarna inlästa, eftersom hon inte tror att hon kommer få sin förfrågan godkänd.

#### **6.1.6 Sammanfattning**

Sheldrick Ross (1999) element för sökstrategier som har tagits fram för svartboksläsare kan överlag appliceras som analysmodell även för talboksväljande. Den stora skillnaden mellan Sheldrick Ross rön (1999, 2001) och de som den här studien redovisar är i vilken ordning man använder de olika vaelementen. Svartboksläsare utgår främst från vilket humör de är i när de ska välja en bok, vilket blir basen för hur de andra elementen bedöms. Det sista de tar in som aspekt är kostnaden i tid och energi som krävs för att titeln ska bli tillgänglig. Även i andra undersökningar hamnar tillgänglighetsfaktorn längst ner på prioriteringslistan vid svartboksväl (Spacey, Creaser och Hicks, 2014), medan detta för respondenterna i denna studie får högsta prioritet.

Respondenterna utgår främst från kostnaden i tid och energi som krävs för att få tillgång till en viss titel, och anser humöret de är på vara nästan obetydligt vid valet av en ny titel. Två av respondenterna räknar humöret som en faktor när de ska läsa om en bok, men inte när de ska läsa något de aldrig läst förut. Detta är ett tecken på att talboksläsare är väl medvetna om de begränsningar som deras urvalsunderlag, i detta fall Legimus, har, och att de, även om de hämtar boktips från ett flertal externa källor, alltid främst går till Legimus nyhetssida för att veta vilka titlar som har lästs in. En stor



faktor är att Legimus är den enda källan för talböcker; de fysiska talbokssamlingar som biblioteken har innehåller inga titlar som Legimus inte också erbjuder.

Även en svartboksläsare kan uppleva kostnader som ett hinder i sina bokval, men även om biblioteket de lånar från saknar en titel finns alltid möjlighet att antingen lämna ett inköpsförslag, eller fjärrlåna in ett exemplar, både från andra bibliotek men också från depåbiblioteket (Sveriges depåbibliotek, 2019). För talboksläsare finns möjlighet att lämna inläsningsförslag till Legimus, men dessa leder inte alltid till att talboken blir producerad. Anna och Sara lyssnar i olika utsträckning på ljudböcker, Sara bara ifall titeln inte finns som talbok. För Malin, som aldrig lyssnar på ljudböcker, finns det inga andra vägar att läsa boken ifall Legimus inte väljer att ta in den. Det är därför inte förvånande att Malin är den som oftast lämnar inläsningsförslag, och i större utsträckning använder Legimus nyhetssida som boktipskälla.

Varje respondent är på sitt sätt en nod i sociala nätverk, online och offline, som styr deras egen och andras läsning. Malin, som främst använder Legimus som tipskälla, är en person som ger väldigt mycket bokrekommendationer till vänner och familj, men som inte tar emot lika många. Sara och Anna är båda aktiva i boksamtal online, och får tips i lika stor utsträckning som de delar ut dem.

Avslutningsvis är en intressant iakttagelse hur självsäkra respondenterna är i sina sökstrategier. De har alla utarbetat metoder som passar dem, och använder inga alternativa vägar till bokval. En möjlighet till att deras kunskap kring sin egen smak och urvalsteknik är så bred är att de inte använder en av svartboksläsares vanligaste, slutliga, urvalsmetod; den att slå upp en bok på måfå, läsa ett stycke eller två och på så sätt få en känsla för ifall boken är ett passande val eller inte. Detta tillvägagångssätt är möjligt med DAISY-böcker (Hampson Lundh och Johnson, 2014: 60), men har inte anammats av någon av respondenterna. Samtidigt är det väldigt sällan Anna, Sara eller Malin slutar läsa en bok, Sara beskriver det som att hon "hårdar ut" när en talbok inte är lika bra som hon hoppats, Anna säger "har jag börjat läsa en bok så läser jag klart den." För att undvika att läsa en talbok de inte tycker om blir bokvalet på ett sätt ännu viktigare för respondenterna än för svartboksläsare, vilka i större utsträckning avslutar läsningen när de inte tycker om boken (Sheldrick Ross, 2001).

Vikten av att ha gjort ett bra val från början, för att undvika att lägga tid på "dåliga" talböcker, bör innebära att respondenterna har behövt utveckla bättre instinkter vad gäller bokval, exempelvis vad gäller att tyda talbokens element, ledtrådar och annotationer.

## **6.2 Hur beskriver talboksanvändare sina läsoplevelser vid nöjesläsning?**

Här redovisas intervjuempiri som kan hjälpa till att svara på den andra forskningsfrågan, nämligen hur talboksanvändare ser på sin läsning och vilka likheter och skillnader det finns i deras beskrivningar kring denna. Som grund finns tre identifierade teman som tagits fram genom tematisk analys; identitet, eskapism och tolkningskontroll.

### **6.2.1 Identitet**

Jag har alltid läst jättemycket, alltså jag kan inte leva utan böcker. Det går inte. (...) det är ju ett stort intresse jag har, det är mitt sätt att rekreation. Andra ser på tv, jag läser.

Citatet är Malins, men alla tre respondenter är tydliga i att läsning är en del av deras identitet, och något som utmärker dem från andra. Detta är vanligt bland nöjesläsare som väljer att lägga tid på läsning framför andra rekreativsmöjligheter (Sheldrick Ross, 1999: 787). Hos kvinnor är läsning ofta den enda rekreativsaktivitet de ägnar sig åt enbart för sin egen skull (Howard, 2011: 48), även om läsningen hos respondenterna även är en del i det identitetsskapande som sker i interaktion med andra personer (Asplund, 2010) - exempelvis i intervjusituationen.

Anna läser "många, många timmar om dagen", Malin läser "jämt". Malin är mer aktiv i sin läsning, och ser sitt litteraturintresse som drivande bakom läsningen medan Anna ser läsningen mer som ett tidsfördriv: "det är all vaken tid, när jag inte har något speciellt att göra, som jag fördriver tiden med att läsa". Båda uttrycker en stolthet i att läsa mycket, och lägger ofta in referenser till författare och romaner de läst i sina intervjusvar.

Malin läser gärna så kallade kioskromaner, en genre som både studier (Howard, 2011) och Malin benämner som fulkultur. Det är dock en genre som visat sig ge kvinnliga

läsare en känsla av självständighet (Radway, 1983). Malin uttrycker att en stor del av hennes läsande är att hon värderar all litteratur hon konsumerar att vara på samma nivå, det är en *point of pride* för henne att vara någon som både läser Nobelprisvinnare och romanceromaner.

Sara kände sig länge som en dålig läsare eftersom hon inte orkade ta sig igenom böcker. När hon började med talböcker förändrades detta, och hon nöjesläser nu minst en gång i veckan. Numera väljer hon att läsa framför att se på film, tvärtom mot vad hon gjorde tidigare. Läsningen är en aktiv, interaktiv upplevelse för Sara, jämfört med visuella medier: "Jag reser liksom eller vad jag ska säga, jag är mer i världen när jag läser men inte när jag ser på film, då är det bara något som händer." Det nyväckta läsintresset har dessutom lett till att Sara hittat nya sociala nätverk som hon känner sig bekväm i, nätverk där den grundläggande sammanhållningen bygger på läsintresse, vilka förstärker Saras motivation till att fortsätta läsa.

Även om Anna använder ljudböcker varje dag är det fortfarande viktigt för henne att identifiera sig som talboksläsare och att känna sig som en del av talboksvärlden. Hon är aktiv i många sociala nätverk för talboksläsare, och är noga med att poängtera att hon varit talboksläsare i många år. Av hennes intervjusvar är det tydligt att hon ser sig själv som en talboksläsare som lyssnar mycket på ljudböcker.

Sara är den som har använt talböcker kortast tid, och är den enda som använder uttrycket *lyssna på talböcker*. Malin och Anna benämner konsekvent talböcker som något man läser, och ljudböcker som något man lyssnar på. För Sara är det snarare så att talböckerna har gjort att hon kunnat börja läsa svartböcker. Hon läser boken samtidigt som hon lyssnar på talboken. För henne är talboken snarare ett komplement och en väg till den tryckta texten, snarare än en källa till en fullgod läsoplevelse. Att se svartboksläsning som idealet är Sara inte ensam om, detta är något som befasts i studier (Hampson Lundh, 2013: 28) och uppsatser (Brink, 2019; Johansson 2008).

### **6.2.2 Eskapism**

Anna, Sara och Malin uttrycker alla tre tankar om eskapism i sina läsupplevelser, men på olika sätt och av olika anledningar.

Anna använder talböcker och ljudböcker för att minska ensamhet, och beskriver böcker som ett viktigt tidsfördriv. Anna har assistans i hemmet, men inte på heltid. Läsandet blir för henne ett sätt att fylla dagen: "all vaken tid tills du har somnat på natten och så vaknar du på morgon och ligger vaken tills någon kommer." Överlag känner sig vuxna som nöjesläser mindre ensamma än de som inte gör det (Towey, 2001), vilket är något även Anna upplever.

Malins tankar kommer snarare ur ett litteraturintresse, och hon är noga att poängtera att en bra bok måste få henne att vilja vara i karaktärernas värld, att eskapismen är ett tecken på en bra läsoplevelse snarare än ett mål i sig. Ifall en talbok inte kan transportera henne till en annan plats är den inte värd att läsa.

Sara använder läsningen som lindring under perioder hon mår dåligt:

Jag blir avslappnad, typ, jag kan varva ner och om jag till exempel, om det är jobbigt i livet eller om jag har ångest eller sådär, då kan jag resa till en annan värld och släppa det som är jobbigt. (...) Så det är väldigt viktigt när jag har ångest, då är det en ganska stor del av mitt mående, jag gillar att resa till andra världar.

Eskapismen är ett uttalat mål i Saras läsning, att kunna ta sig från den aktuella situationen till en fiktiv plats där det dåliga måendet inte finns. Hon uttrycker att det är viktigt att komma helt bort från den "vanliga" världen, vilket troligtvis är en anledning till att hon konsekvent väljer böcker ur fantasy-genren.

Eskapismen kan alltså fylla en rad olika funktioner, vilket är en anledning till att det är en av de vanligaste motivationerna för nöjesläsning (Begum, 2011: 738). Att använda eskapism som en kvalitetskontroll likt Malin är ovanligt, däremot är Saras och Annas motivationer bakom eskapismen vanliga för personer med läsnedsättningar och psykisk ohälsa, och är ett effektivt sätt att nå ett bättre mående dels för stunden, men också generellt i livet (Spacey, Creaser och Hicks, 2014).

### **6.2.3 Tolkningskontroll**

Läsupplevelsen med en svartbok bygger mycket på en känsla av kontroll över bilderna som målas upp och karaktärerna som beskrivs (Howard, 2011). En grundläggande förutsättning för denna kontroll är att läsaren känner att hens tolkning av texten inte

hindras av någon annan (ibid.). För Malin är det viktigt att detta även är fallet när hon läser talböcker:

Jag lärde mig ju läsa med ögonen och har läst en del med ögonen innan jag förlorade synen, men det jag tycker om med talböcker det är att jag vill ha den här privata känslan mellan mig och mig när jag läser en bok.

Den privata känslan som Malin beskriver kräver vissa saker av talbokens inläsare:

Det jag oftast har liksom något emot är människor som lägger egna värderingar i det de läser, att de ska läsa så inlevelsefullt. För jag gillar när en talbok är hyfsat neutral, sen måste den vara det på rätt sätt annars kan man lika gärna läsa med talsyntes.

Sara har liknande önskemål vad gäller inläsaren:

Den läser med lite inlevelse men ändå inte med för mycket inlevelse, och sen att personen läser ganska enkelt, att det inte är för- att han inte invecklar ord och har olika karaktärer, alltså att karaktärerna pratar på olika sätt utan man får själv bilda sig en egen uppfattning om hur de låter, det tycker jag om. (...) Om det är någon som bryter på något språk eller sådär, då vill jag kunna bilda mig en egen uppfattning inte att uppläsaren ska göra min uppfattning, liksom. Då tycker jag inte att uppläsaren ska läsa som boken står, utan samma tonläge, genom hela boken.

Att inläsningen är av stor betydelse för talboksläsare är något som befasts i tidigare studier (Hampson Lundh, 2013: 16). En undersökning MTM gjort visar att inläsningen kan vara helt avgörande för läsupplevelsen (ibid: 28), och respondenter i Brinks (2019) uppsats valde talböcker utifrån vilken slags inläsning som gjorts. Det problematiska är att en så bred målgrupp omöjligt kan ha samma definition på vad en bra inläsning är, vilket också är fallet bland respondenterna. För Sara och Malin är den neutrala inläsning som MTM förordar den bästa, den tillåter egna tolkningar och dramatiserar inte innehållet. De är inte ensamma; 80 % av talboksläsare vill ha en neutral inläsning av texten (MTM, 2019c). Även forskning riktar kritik mot ett mer performativt sätt att läsa in en talbok, eftersom detta blockerar läsarens fantasi och lämnar inget utrymme för egen tolkning av boken (Rubery, 2008: 72). Anna tillhör den femtedel av målgruppen som inte vill ha en neutral inläsning, och vänder sig därför oftast till ljudböckerna för att få den känsla hon vill att inläsaren ska förmedla: "Jag är mer frälst i ljudböcker, de är bättre inlästa."

Vad Anna är ute efter är någon som berättar boken för henne, snarare än någon som neutralt läser upp den. För henne är det mer givande att läsa en ljudbok där författaren eller en skådespelare får fria tyglar att tolka texten. Detta kan kopplas till hur Anna

använder tal- och ljudböcker, nämligen som bot mot ensamhet. Det är lättare att komma bort från sin ensamhet när det är någon som ger sin tolkning av boken till läsaren, än att höra en neutralt lagd röst läsa en text där det bara är din egen tolkning och fantasi som kan blåsa liv i berättelsen.

### **Rätt inläsare till rätt karaktär**

Valet mellan en manlig eller kvinnlig inläsare kan vara avgörande för talboksläsarens förmåga att leva sig in i berättelsen.

Det finns en sak som jag kan tycka när man väljer inläsare, att när det är en kvinna som har skrivit boken, huvudpersonen är en kvinna och så är det en man som läser in, sånt kan jag störa mig på.

Malin menar att eftersom hon själv aldrig skulle valt en manlig röst åt en kvinnlig karaktär, ifall hon skulle läst med ögonen, förhindrar en talbok med "fel" inläsare helt den intimitet Malin vill känna till boken. Det finns vissa riktlinjer vad gäller manliga och kvinnliga huvudkaraktärer, men de gäller endast om boken är skriven i första person (MTM, 2019c: 5).

Sara läser ofta böcker som ingår i serier, där inläsarvalet också kan störa läsoplevelsen:

Är det en kille som läser första så gör det inget om hela serien läses av olika killar men att de byter kön tycker jag är ganska störande. Eftersom jag speedar upp det så brukar man inte märka rösten så mycket men just när de byter kön så hörs det ju ändå annorlunda, liksom.

Önskemålet att en serie böcker ska ha samma inläsare är inte nytt (MTM, 2015a: 10; MTM, 2015b: 8), men att det skulle räcka med att inläsarna är av samma kön är däremot nytt.

### **6.2.4 Sammanfattning**

Malin och Anna är båda väldigt trygga i sin identitet som talboksläsare. De använder konsekvent uttrycket *läsa talböcker* och ser deras talboksanvändning som ett fullgott alternativ till svartböcker. Sara, som länge kämpade med att kunna läsa svartböcker, ser däremot talböckerna som ett komplement vilket har gjort att hennes mål har uppnåtts – med hjälp av talböcker kan hon numera läsa tryckt text utan problem. Det är därför inte konstigt att hon kallar det för att *lyssna på talböcker*, eftersom hennes läsning sker i svartboken. Även om Sara värderar talboken som en viktig komponent i sin läsning är den inte nog för att täcka upp det hon skulle förlora ifall hon helt gav upp svartboken.

Läsningens materialitet i form av en fysisk bok som Sara kan hålla i och vända sidor i är en del i hennes läsupplevelse, något som hjälper henne att komma in i en annan värld och lägga hela sin koncentration på läsningen. För Malin och Anna är detta ingen faktor, att läsa talboken räcker för att de ska kunna försjunkas ner i ett narrativ.

Eskapismen är för Malin en måttstock för en bra läsupplevelse, både vad gäller skön- och facklitteratur. Ifall talboken inte lyckas fånga henne så pass att hon känner sig förflyttad till en fiktiv värld är den inte tillräckligt välskriven för att Malin ska rekommendera titeln vidare. För Sara handlar eskapism snarare om att lindra ångest och oro, samt att komma bort från den verkliga världens problem. Även detta hänger ihop med talbokens upplevda litterära värde, men detta blir mer på ett personligt plan snarare än på ett värdeplan. Sara menar att en bok inte behöver vara välskriven eller ha ett bra narrativ för att hon personligen ska kunna dra nytta av den i sin verklighetsflykt, det räcker att den ger lindring för stunden och behöver inte vara en talbok som hon senare vill återvända till.

Anna vill gärna att läsningen ska få det att kännas som att hon inte är ensam, vilket ljudböckerna gör bäst eftersom de är inlästa med inlevelse och ger en personlig tolkning av materialet snarare än en neutral inläsning. Genom att ha någon annan i rummet som läser en bok för henne handlar eskapismen inte bara om att förflyttas till en fiktiv värld, utan också om att ljud- eller talboken innebär att världen hon faktiskt befinner sig i förändras – det är någon i rummet med henne som berättar en historia.

Vad gäller inläsning är Malin, Sara och MTM:s riktlinjer överens om att en neutral inläsning är att föredra, även om respondenterna gärna vill ha inlevelse – men inte dramatisering, från uppläsaren.

### **6.3 Hur påverkar den tillgängliga tekniken talboksanvändarnas sökstrategier och läsupplevelser?**

Här redovisas den empiri som ger svar på den tredje forskningsfrågan, den som rör tekniken som används vid talboksläsningen hos respondenterna. Teknik här innefattar såväl Legimus som DAISY-spelare och appar. Den teoretiska utgångspunkten är begreppet användbarhet.

### **6.3.1 Legimus och talboksspelare**

Malin, som är den respondent som använt talböcker under längst tid, har använt kassettböcker, Cd-romskivor och talboksspelare med SD-kort. Av dessa föredrar hon det sistnämnda, eftersom hon numera genom Legimus kan ladda ner och plocka bort talböcker från talboksspelaren själv. Friheten i att själv kunna bestämma när hon vill ha en ny talbok och kunna få tillgång till den utan att först behöva ställa sig på kö är viktiga anledningar till att Malin föredrar Legimus.

Anna har också använt flera olika format. Tidigare var det kassetband, sedan CD-skivor och numera talboksspelare med ett eget SD-kort. Hon använder både appen, hemsidan och sin talboksspelare för att hitta, ladda ner och lyssna på nya titlar. Först läggs titlarna i appens bokhylla, sen går hon in på Legimus-hemsidan och laddar ner titlarna, vilket då gör att de försvinner från appen. Böckerna laddas ner till SD-kortet, som därefter används i talboksspelaren. Även om det alltså krävs tre olika medieplattformar för att få tillgång till talböckerna, medan det räcker med mobilen för att lyssna på ljudböcker, tycker Anna att det ändå är bättre än att behöva gå till biblioteket.

Både för Malin och Anna är kontrollkänslan över den egna talboksanvändningen en viktig värdegrund, en som väger tyngre än praktiska omvägar som måste tas för att få tillgång till talböckerna.

### **6.3.2 DAISY-formatet**

En stor förändring för talboksläsarna kom med DAISY-formatet. Anna menar att det är just DAISY-böckernas möjligheter att sätta bokmärke, höra sidnummer bli upplästa och att kunna navigera mellan sidor och fraser istället för endast mellan kapitel, som gör talböckerna bättre än ljudböckerna. När hon lyssnar på ljudböcker saknar hon dessa funktioner, även om inläsningen för Anna trumfar talböckernas. På grund av formatmöjligheterna lyssnar Anna på talböcker under sena kvällar, om hon vaknar på natten, och på morgnarna innan hon känner sig helt vaken. Genom att lättare kunna navigera tillbaka till det sista hon kommer ihåg att hon läst ifall hon somnar mitt i ett kapitel kan Anna börja nästa lässession utan krångel. De estetiska preferenserna får här stå tillbaka för de tekniska behoven.



Sara har däremot upplevt problem med DAISY-formateringen. Vissa talböcker har navigering baserat på meningar och vissa är indelade i kapitel, vilket innebär vissa problem när svartbok och talbok används samtidigt:

För säg om jag bläddrar i min egen bok som jag har fysisk och jag har läst en sida utan Legimus, då måste jag spola och hittar inte riktigt exakt och vissa böcker kan jag trycka på sida 72 och då kommer jag inte till samma sida som det är i boken, så det är lite jobbigt.

Problemet känns igen sedan tiden innan DAISY, och var en av de saker som det nya formatet skulle råda bot på (TPB, 1998). Sara vet inte varför indelningen ibland inte stämmer, och hon har inte tagit kontakt med Legimus för att fråga om hjälp eller råd, något som visat sig som en genomgående vana hos respondenterna.

Anna är aktiv i flera olika Facebook-grupper, där man diskuterar olika problem och ber om hjälp exempelvis med Legimus-appen: "Jag ser folk som har haft grymma problem med legimus appen, oj oj oj, och sidan också, det ställs frågor och kommentarer överallt om det." Grupperna är väldigt aktiva, och tips och lösningar skickas mellan användarna i princip varje dag. Eftersom Anna följer både Legimus och MTM på Facebook har hon ofta uppdateringar för de andra i gruppen, och vidarebefordrar information hon fått därifrån. Enligt henne är det ovanligt att de i grupperna vänder sig direkt till Legimus för att få hjälp med sina tekniska problem, användarna förlitar sig istället på varandra.

Malin har för närvarande problem med att ladda ner talböcker till sin dator, hon har bitt närstående om hjälp och bytt till ett nytt operativsystem på datorn för att försöka lösa problemet, även om hon säger att det kan vara hos Legimus, och inte hos hennes dator som felet ligger. För tillfället använder hon en familjemedlems dator för att ladda ner. Sara har försökt lösa sina problem med Legimus appen på egen hand, problem som uppstått sedan en uppdatering gjordes under sommaren 2019 (MTM, 2019a).

Respondenterna uppger att de inte vill vända sig direkt till Legimus eftersom det dels finns en idé om att Legimus redan vet om problemen och att inget kommer att lösa sig snabbare för att man vänder sig dit, dels finns det en ovilja att klaga på en tjänst som i övrigt fungerar så bra. Känslan är att användbarheten hos talböckerna är så hög att den trumfar tekniska problem som gör att man inte kan ladda ner eller lyssna på det sätt som man är van vid. Att överhuvudtaget ha tillgång till talböcker trumfar behovet av en perfekt fungerande medieplattform att använda dem med.

### 6.3.3 Justering av uppspelningshastighet

DAISY-formatet innebär att läsarna kan spela upp talböckerna med högre eller lägre hastighet än normalläget (TPB, 1998). Detta är en funktion som alla tre respondenter drar nytta av, och bibliotekarien uppger att de allra flesta talboksläsare hen är i kontakt med också lyssnar med ändrad hastighet.

Anna tycker att läsningen är bättre sedan hon själv kan styra hur snabbt eller långsamt uppläsningen går:

Men sen jag fick en DAISY-spelare så kan man läsa på annat sätt och så kan man ju Kalle Anka-upp dem. När man läser talböcker så spelar man på alltför mycket så låter det som Kalle Anka. Men jag trivs när det går lite undan.

”Kalle Anka-effekten” Anna pratar om är ett tekniskt problem hos dagens DAISY-format, alltså att uppläsningen förvrängs och försämras i högre hastigheter. Mjukvara som kan tackla och eliminera detta problem är under utveckling (Tazawa et al., 2010). Förutom att ljudet blir bättre kommer en bättre höghastighetsuppläsning även innebära att läsaren kommer kunna läsa under en längre tid utan att bli trött och tappa koncentrationen (ibid.). Intressant nog är Kalle Anka-effekten ibland något positivt, menar Anna och Malin, som båda sätter en högre hastighet på böcker där de märker att de inte tycker om uppläsaren. Rösten blir mindre märkbar i och med förvrängningen, vilket har lett till att Anna och Malin läst färdigt böcker som de skulle stängt av ifall de varit tvungna att läsa i normal hastighet. ”Helt normalt, du vet, det går så långsamt,” säger Anna, som höjer hastigheten även när hon lyssnar på ljudböcker.

### 6.3.4 Talsyntes

En annan teknisk aspekt vad gäller inläsningen är mänsklig inspelning versus talsyntes, alltså inspelning med robotröst. På Legimus är alla skönlitterära talböcker inspelade med mänsklig röst, men det mesta av kurslitteraturen för studenter, samt en del populärvetenskapliga böcker, är inspelade med talsyntes (Legimus, 2019c).

Malin, som ibland läser fackböcker med talsyntesinläsning, har upplevt vissa problem men är trots detta överlag positiv till tekniken:

Alltså talsyntesen kan betona saker fel ibland, att den konsekvent säger ”kackor” istället för ”kakor” eller liknande fel. Men är man en van talsyntesläsare så är det ingenting man reflekterar över så mycket, sen kan pauseringen bli lite konstig och

sådär men i min värld så är det ju småsaker. Man får absolut möjlighet att förstå och ta till sig hela texten.

Anna läser sporadiskt talsyntesböcker, även om hon föredrar mänsklig inläsning. Även hon har märkt att vissa ord eller namn uttalas fel, eller inte läses upp alls: "kommer inte ihåg vilket ord han skulle säga, men den sa bara aaaaah istället för det där ordet." Dessa så kallade *talsyntesgrador* är något som ofta diskuteras i talboksgrupper Anna är med i på sociala medier, där läsare listar vilka ord som uttalas fel i vilka böcker, och vilken av de olika robotrösterna som har sämst frasering.

Sara har inte, och vill inte, läsa talböcker med talsyntes. För henne är det viktigt att veta att det är en riktig person som läst in boken, även om hastigheten på uppspelningen förvränger rösten lite.

Talsyntesgradorna innebär att dagens talsyntesteknik inte kan ersätta mänsklig inspelning, eftersom den inte lever upp till de krav MTM ställer på sina mänskliga inläsare. Dessa innebär att inläsaren alltid ska använda korrekt frasering, samt använda "betoningar och pauser som återger texten på ett naturligt sätt" (MTM, 2019c: 4). Det finns dock en motivation hos talbokstillverkare att i högre grad använda talsyntesinläsning, på grund av kostnads- och tidseffektivitet (Argypoulos, Paveli och Nikolaraizi, 2018). Från användarhåll har det dock visat sig att talboksläsare hellre väntar längre för en inläsning med mänskligt tal än att få en snabb inläsning med talsyntes (MTM, 2015b: 6). Bland respondenterna speglas detta, det är bara Malin som gärna skulle läsa skönlitteratur med talsyntes, ifall det skulle innebära snabbare produktion. Motivationen att få titeln snabbt är hos henne starkare än behovet att läsa en talbok med mänsklig röst, för Anna och Sara är det precis tvärtom.

### **6.3.5 Sammanfattning**

Sammanfattningsvis kan sägas att de tekniska förutsättningar som finns för dagens talboksanvändare både underlättar och hindrar deras läsning. DAISY-formatet är klart uppskattat, även av Sara som upplever problem med samkörningen med sina svartböcker. Överlag är det tydligt att respondenterna värderar möjligheten att kunna läsa talböcker så högt att de tekniska hinder som finns knappt blir av betydelse, inga av

de problem som kommit upp under intervjuerna förtar användarvärdheten hos talböckernas medieplattformar.

Dessutom finns det en tendens att inte vilja klaga på tekniken, särskilt hos Anna och Malin, som läst talböcker under tider då läsningen inte var lika självständig och dessutom saknade de inställningar och funktioner som DAISY-formatet inneburit.

Legimus har höjt möjligheten för respondenterna att göra självständiga bokval, vilket för dem har varit enbart positivt. En intressant kontrast är de användare som valt att inte bli Legimus-användare, utan fortfarande förlitar sig på biblioteket som förmedlare av talböcker. För dessa användare ligger värdet i att få talböcker levererade direkt till hemmet, utan att de själva behöver leta upp titlarna eller ladda ner dem. För dem är det viktigare att få en heltäckande service än att få fullständig frihet och kontroll över bokvalet, mycket på grund av att det finns en sådan djup tillit till bibliotekariernas urvalskompetenser. Användarvärdheten hade alltså sänkts för dessa användare ifall de hade introducerats som användare till Egen nedladdning och Legimus-appen, eftersom de inte värderar bokvalet lika högt som Anna, Sara och Malin gör.

Att använda användarvärdhet som analysgrund har visat sig vara ett bra val, eftersom undersökningen görs på en så bred och svårdefinierad användargrupp. Genom att utgå från de behov och värdegrunder som varje individ uttrycker kan översiktliga slutsatser baserade på kvantitativa undersökningar ifrågasättas och kontrasteras.

## 7. Slutsats och diskussion

Denna sammanfattande slutsats och diskussion ämnar redogöra för de övergripande fynd som studien har gjort, samt ge förslag till vidare forskning kring talböcker och dessa användare.

Vad gäller sökstrategier har respondenterna visat upp invanda mönster som de sällan avviker från. Den viktigaste aspekten för alla tre är dock kostnad i tid och energi, den valaspekt som svartboksläsare satte längst ner på sin prioritetslista (Sheldrick Ross, 1999). Det finns en underliggande förståelse hos Anna, Malin och Sara att de inte kommer att få tillgång till alla titlar de vill läsa, och därför börjar de med vilka som finns att välja mellan. De har alla utnyttjat möjligheten att lämna inläsningsförslag till Legimus, men på grund av ekonomiska faktorer är det inte en garanti att en föreslagen svartbok blir inläst.

Förutom Legimus nyhetslista, vilken uppdateras varje månad, är sociala medier en stor källa för läsinspiration. Anna och Sara har båda byggt upp sina plattformar till att spegla deras litteratursmak och får mycket tips bara genom att logga in på sina användare. Malin är den enda som hämtar tips från TV och radio.

När det kommer till information som finns i beskrivningen för boken är genre eller ämne lika viktiga, om inte viktigare, än författaren. Inläsaren kan vara en avgörande faktor för ett talboksval, ifall respondenten vet att de inte tycker om inläsaren kan en talbok väljas bort trots att genre och författare lockar. I allmänhet har respondenterna väldigt bra insikt i vad det är som gör att en viss titel passar dem, det är inte ofta de väljer fel och ifall det händer läser de nästan alltid ut talboken ändå – vilket ger motivation att förbättra sina sökstrategier ytterligare, en viktig faktor när det kommer till litteraturval (Sheldrick Ross, 2001).

Modellen som användes som teoretisk utgångspunkt för analys av sökstrategier är skapad från empiri insamlad kring svartboksläsares litteraturval (Sheldrick Ross, 1999), och bidrog inte bara med intressanta utgångspunkter men också kontraster mellan denna grupp och talboksanvändarna. För att optimalt forma modellen till att spegla

talboksläsares urvalsbeteenden behöver prioritetsordningarna på elementen göras om, där *kostnad i tid och energi* sätts överst och *eftersträvd läsupplevelse* hamnar sist. Dessutom behöver vissa justeringar göras för att ta hänsyn till inläsarens påverkan, talbokens längd i timmar, samt vilka format titeln finns tillgänglig i.

Vad som tydliggjorts i den här studien är att det finns många likheter mellan talboksläsares och svartboksläsares syn på nöjesläsning. Det som skiljer sig är framför allt den starka identifikation som respondenterna visat, det är viktigt för dem att vara talboksanvändare, och de uttrycker stolthet i att vara en del i den community online och offline som deras läsande har skapat. Att dela med sig av sin läsning i form av bokrekommendationer, samtal och diskussioner är något som alla tre respondenter lyft upp som en viktig faktor i sin läsning. Samtalen ger ytterligare en dimension till läsningen, och gör att den sker i ett sammanhang och inte som en fränkopplad ensamhetsaktivitet. Särskilt viktigt är det för Anna, som använder tal- och ljudböcker som botemedel mot ensamhet, att genom läsningen få tillgång till och ha en plats i samtal och diskussioner som sker online. Dessa interaktioner utgör en stor del i Annas sociala liv, och är något hon värderar högt. Även Sara har sedan hon börjat använda talböcker blivit en del i en online community, där hon hittat personer med samma boksmak som hon, vilka delar boktips och inspirerar till vidare läsning. Från att ha känt sig utestängd från liknande nätverk, då hon inte orkade läsa svartböcker och därför inte kunde vara en del av samtalet, har hon numera en känsla av tillhörighet och gemenskap. Att talboksläsande bidrar till minskad psykisk ohälsa och ett generell välmående (Spacey, Creaser och Hicks, 2014) har fastslagits, men att det dessutom bidrar till att användaren får en utökad social kontext och nätverk är något som inte diskuterats i tidigare studier.

I beskrivningarna av sina läsupplevelser visar sig eskapism vara en viktig del i dessa. Hur de än använder dem, Anna för att känna samröre med någon, Sara för att komma bort från stress och ångest och Malin som ett tecken på att läsupplevelsen är bra och tillfredsställande. Här kan paralleller dras till svartboksläsare, vilka också uppger eskapism som en av de viktigaste anledningarna till nöjesläsning (Begum, 2011). Förutom eskapism är det inläsningsstil som dominerar respondenternas läsupplevelser. Talböckerna har en relativt monoton inläsning, vilket passar Malin och Sara bra, då de

känner att de får utrymme att tolka materialet själva. Anna tycker däremot att denna typ av inläsning är underordnad ljudbokens, vilken bygger mer på teatralitet och personliga tolkningar av boken.

De tekniska förutsättningarna respondenterna har tillåter dem att läsa talböcker hemma, ladda ner och leta efter titlar på Legimus, samt använda olika DAISY-funktioner som respondenterna upplever förbättrar läsoplevelsen. Det finns nästan en överdriven tacksamhet för tillgången till talböcker, vilket har lett till att respondenternas klagomål och problem sällan förs fram till Legimus, utan istället stannar i grupper på Facebook eller inom respondentens vänskapskrets offline. Detta kombinerat med acceptansen för att böcker de är intresserade av kanske inte kommer att bli inlästa som talböcker, tyder på att respondenterna verkar se talböcker som ett privilegium de har tur att få ta del av, snarare än den rättighet de faktiskt är. Hos Anna och Malin, som har läst talböcker i många år, finns dessutom en ständig jämförelse med hur det var förr, och i ljuset av detta verkar problemen de har med nedladdning och appar idag knappast vara något att klaga över.

Genom att applicera användbarhet på de medieplattformar och den teknik som respondenterna använder i sin läsning har intressanta värderingsfrågor lyfts upp. Ett sådant är att värdet på att ha en talboksspelare, vilket Malin och Anna använder, eller en app, som Sara läser igenom, är så högt att det egentligen inte är några tekniska problem som kan tränga igenom och göra dessa mindre användarvärda. Trots att användbarheten hos dem ibland sviktar och leder till att nedladdningar inte kan göras eller att samkörningen mellan DAISY-bok och svartbok inte blir optimal värderas de inte lägre.

Fler studier som baserar sökstrategistudier på Sheldrick Ross (1999) grundläggande modell hade varit högtintressanta, både vad gäller studier på svartboksläsare, talboksläsare och ljudboksläsnare. Detta hade kunnat bekräfta de rön som hittats i denna studie, framför allt de avvikelser som lyfts upp och som krävt en ny prioriteringsordning för de olika element som ingår i bokvalet. På samma sätt hade det varit intressant att introducera användbarhets-begreppet i fler studier, eftersom det

visat sig vara ett effektivt sätt att analysera användarnas olika behov och värdering av sin talboksteknik.

Något som tydliggjorts vid urvalsprocessen i den här studien är den okunskap kring talböcker som finns utanför användargruppen. Vid upprepade tillfällen tog personer intresserade av att intervjuas kontakt, bara för att visa sig vara ljudboksanvändare utan någon som helst vetskap kring talböckernas existens. Studier kring vad denna okunskap betyder och hur den påverkar talboksanvändares syn på sin läsning känns både intressanta och högaktuella.



## Referenser

Ahrne, Göran och Svensson, Peter. (2015) *Handbok i kvalitativa metoder*, 2<sup>nd</sup> edition, Stockholm: Liber.

Alvehus, Johan. (2013) *Skriva uppsats med kvalitativ metod: en handbok*, Stockholm: Liber.

Argyropoulos, Vassilios; Paveli, Afroditi och Nikolarazi, Magda. "The role of DAISY digital talking books in the education of individuals with blindness: A pilot study", *Education and Information Technologies* 24: 693-709.

Asplund, Stig-Börje. (2010) *Läsning som identitetsskapande handling*, Diss., Karlstad Universitet.

Börjesson, Lisa. (2014) "Äppelhyllevar dag", *MTM:s rapporter* 3.

Begum, Soheli. (2011) "Readers' advisory and underestimated roles of escapist reading", *Library Review* 60 (9): 738-747.

Betänkande 1955:19. *Bevillningsutskottets betänkande*.

Braun, Virginia och Clarke, Victoria. (2006) "Using thematic analysis in psychology", *Qualitative research in psychology* 3 (2): 77-101.

Brink, Camilla. (2019) *Tankar om talböcker - Elevperspektiv på Legimus*, Mag. uppsats., Högskolan i Kristianstad.

Christensen Sköld, Beatrice. (2005) "Talbokspionjärer 1930-1961". I Christensen Sköld, Beatrice. (red.) *Talboken 50 år!*, Enskede: Talboks- och punktskriftsbiblioteket, 10-54.

Dahlander, Torbjörn. (2005) "Digital distribution of DAISY talking books in Sweden", *International Congress Series* 1282: 826-830.

Edison, Thomas A. (1878) "The Phonograph and Its Future", *The North American Review* 126 (262): 527-536.

Eftring, Håkan. (1999) *The Useworthiness of Robots for People with Physical Disabilities*, Diss., Lunds Universitet.

Gustafsson Chen, Anna. (2013) *Vad är talböcker? Att arbeta med talböcker på biblioteket*, Lund: BTJ Förlag.

Hampson Lundh, Anna. (2013) "Talande böcker och läsande barn - Barn berättar om talboks användning", *MTM:s rapporter* 1.

Hampson Lundh, Anna. (2017) "Användning av tillgängliga medier, en forskningsöversikt", *MTM:s rapporter* 5.

Hampson Lundh, Anna och Johnson, Genevieve M. (2014) "The use of digital talking books by people with print disabilities: a literature review", *Library Hi Tech* 33 (1): 54-64.

Have, Iben och Stougaard Pedersen, Birgitte. (2019) "The audiobook circuit in digital publishing: Voicing the silent revolution", *New media & Society* 00 (0): 1-20.

Howard, Vivian. (2011) "The importance of pleasure reading in the lives of young teens: Self-identification, self-construction and self-awareness", *Journal of Librarianship and Information Science* 43 (1): 46-55.

Hoy, Susan. (2009) "What talking books have to say: Issues and options for public libraries", *Australasian Public Libraries and Information Services* 22(4) 164-180.

Irwin, William. (2009) "Reading Audio Books", *Philosophy and Literature* 33 (2): 358-368.

Johansson, Mats. (2008:17) *Användarnas egenuttryckta behov och talboksverksamhetens framtid*, Mag. uppsats., Lunds Universitet

Kwak, Seung-Jin och Bae, Kyung-Jae. (2009) "Ubiquitous library usability test for the improvement of information access for the blind", *The Electronic Library* 27 (4): 623-639.

Legimus (2012) *Ny talbokskampanj*, [Online], Available: <https://www.legimus.se/200183/ny-talbokskampanj> [20 Dec 2019].

Legimus (2019a) *Nya böcker*, 04 Dec, [Online], Available: <https://www.legimus.se/200191/nya-bocker> [05 Jan 2020].

Legimus (2019b) *Talböcker*, [Online], Available: <https://www.legimus.se/100106/talbocker> [11 Nov 2019].

Legimus (2019c) *Vad är en talbok*, 08 Oct, [Online], Available: <https://www.legimus.se/200154/talbocker> [02 Jan 2020].

Markör (2016) *Användning och behov av annotationer och ämnesord*, Stockholm: Myndigheten för tillgängliga medier.

Mediatore, Kaite. (2003) "Reading with Your Ears: Readers' Advisory and Audio Books", *Reference & User Service Quarterly* 42 (4): 318-323.

Moore, Jennifer och Cahill, Maria. (2016) "Audiobooks: Legitimate "Reading" Material for Adolescents?", *Research Journal of the American Association of School Librarians* 19: 1-16.

MTM (2014) *Riktlinjer för redigering av talbok, bilaga 2*, Stockholm: Myndigheten för tillgängliga medier.

MTM (2015a) *Rapport avseende webbenkät om kundnöjdhet på Legimus.se våren 2015*, Stockholm: Myndigheten för tillgängliga medier

MTM (2015b) *Webbenkät om kundnöjdhet hösten 2015*, Stockholm: Myndigheten för tillgängliga medier.

MTM (2018a) "Årsredovisning 2017", *MTM:s årsredovisningar*.

MTM (2018b) *Riktlinjer för urval på kulturanslaget*, Stockholm: Myndigheten för tillgängliga medier.

MTM (2019a) *Ny version av appen Legimus*, [Online], Available: <https://www.mtm.se/om-oss/nyheter/ny-version-av-appen-legimus/> [06 Jan 2020].

MTM (2019b) *Om läsnedsättning*, [Online], Available: <https://www.mtm.se/om-oss/uppdrag-och-lagar/om-lasnedstanning1/> [28 Oct 2019].

MTM (2019c) *Riktlinjer för inläsning av Talbok och Talbok med text*, Stockholm: Myndigheten för tillgängliga medier.

MTM (2019d) *Talböcker*, [Online], Available: <https://www.mtm.se/produkter-och-tjanster/talbocker/> [04 Jan 2019].

MTM (2019e) *Talboken - kort historik*, [Online], Available: : <https://www.mtm.se/om-oss/organisation/historik1/talboken---kort-historik/> [05 Nov 2019].

Nextory (2019) *Om Nextory AB*, [Online], Available: <https://www.nextory.se/om-nextory-ab> [15 Dec 2019].

Proposition 1967:1. *Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen*.

Radway, Janice A. (1983) "Women Read the Romance: The Interaction of Text and Context", *Feminist Studies* 9(1): 53-78.

Rubery, Matthew. (2008) "Play it again, Sam Weller: New Digital Audiobooks and Old Ways of Reading", *Journal of Victorian Culture* 13 (1): 58-79.

SFS 1960:729. *Lag om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk*.

SFS 1979:1073. *Förordning med instruktion för talboks- och punktskriftsbiblioteket*.

Sheldrick Ross, Catherine. (1999) "Finding without seeking: the information encounter in the context of reading for pleasure", *Information Processing and Management* 35 (6): 783-799.

Sheldrick Ross, Catherine. (2001) "Making Choices: What Readers Say About Choosing Books to Read for Pleasure", *The Acquisitions Librarian* 13 (25): 5-21.

SOU 1976:20. *Kultur åt alla*.

SOU 1982:7. *Talböcker - utgivning och spridning*.

Spacey, Rachel; Creaser, Claire och Hicks, Debbie. (2014) "The impact of reading for pleasure on blind and partially sighted adults and its implications for materials provision", *Journal of Librarianship and Information Science* 46 (4): 271-288.

Stigell, Anne. (2016) "Tillgänglig läsning - en mänsklig rättighet". I Amnéus, Alex. (red.) *Röster om bibliotek och upphovsrätt - en antologi*, Stockholm: Svensk biblioteksforening, 17-32.

Stigell, Anne och Klein, Jesper. (2015) *Legimus - talböcker i app och webb*, 07 Jan, [Online], Available: <http://www.anvandningsforum.se/2015/01/legimus-talbocker-i-app-och-webb/> [11 Nov 2019].

Storytel (2019) *Om Storytel*, [Online], Available: <https://www.storytel.com/se/sv/om-storytel> [15 Dec 2019].

Sveriges depåbibliotek (2019) *Låna från oss*, [Online], Available: <http://www.sverigesdepåbibliotekochlanecentral.se/lana-fran-oss/> [06 Jan 2020].

Synskadades riksförbund (2016) *Christina Andersson, före detta VD SRF Iris Förlag, SRF Kassettbok och initiativtagare till Lyssnarklubben.*, 26 May, [Online], Available: <http://radio.srf.nu/arkiv/extra/ftl04.html> [26 Nov 2019].

Synskadades riksförbund (2016) *Jan Holmegård, före detta koncernchef SRF Iris*, 26 May, [Online], Available: <http://radio.srf.nu/arkiv/extra/ftl01.html> [26 Nov 2019].

Tazawa, Naoyuki; Totihara, Shinichi; Iwahana, Yukio; Imai, Atsushi; Seiyama, Nobumasa och Takagi, Toru. (2010) "Rapid Listening of DAISY Digital Talking Books by Speech-Rate Conversion Technology for People with Visual Impairments". I Miesenberger, Klaus; Klaus, Joachim; Zagler, Wolfgang och Karshmer, Arthur. (red.) *Computers Helping People with Special Needs. ICCHP 2010. Lecture Notes in Computer Science, vol. 6179*. Berlin: Springer, 62-68.

Towey, Cathleen A. (2001) "Flow: The Benefits of Pleasure Reading and Tapping Readers' Interests", *Readers, Reading and Librarians* 13 (25): 131-140.

Toyne, Jackie och Usherwood, Bob. (2001) *Checking the books: The Value and Impact of Public Library Book Reading*, Sheffield: University of Sheffield.

TPB (1998) *Talboken i framtiden - Utredning om den svenska talboksmodellen*, Enskede: Talboks- och punktskriftsbiblioteket.

TPB (2008) *Nationellt digitalt distributionssystem*. Slutrapport av uppdrag enligt regleringsbrevet från Kulturdepartementet till TPB 2006-2008. Stockholm: Talboks- och punktskriftsbiblioteket.

Trost, Jan. (2005) *Kvalitativa intervjuer*, 3<sup>rd</sup> edition, Lund: Studentlitteratur.

Utredningsinstitutet (2008) *En undersökning med fokus på teknik, läsvana och läsupplevelse bland talbokslåntagare på folkbibliotek, länstaltidningsprenumeranter och studenter som tar del av inläst litteratur*, Stockholm: Talboks- och punktskriftsbiblioteket.

## **Bilaga 1: Intervjuguide.**

### *Inledning*

Informera om inspelning samt anonymisering!

Hur länge har du använt talböcker?  
Vilka format? Någon favorit bland formaten?

Hur ofta läser du?

### *Bokval*

Hur hittar du böcker du vill läsa?

Händer det att en talbok du vill läsa inte finns på Legimus?  
Om ja, hur gör du då?

Har du bett om att få en bok inläst någon gång?

Vad tycker du om titlarna som Legimus har? Känns det som att det finns tillräckligt att välja bland?

Om du vill ha lästips, var letar du (legimus, internet, tv)?  
Får du lästips av personer i din närhet (vänner, familj)?

Hur avgör du om en bok är något för dig?

Spelar framsidan på boken in, i så fall hur?

Läser du annotationen för boken som finns på Legimus?  
Om nej, varför inte?

### *Läsupplevelse*

Vad läser du för typ av böcker på fritiden? (fackbok, deckare etc.)

Finns det någon bok du läst flera gånger?  
Vad är det för särskilt med den boken?

Läser du ofta bokserier?  
Är de inlästa av samma person? Spelar det någon roll?

Har du några favoritförfattare?  
Om ja, hur håller du koll på ifall de kommit ut med en ny bok? Varför är de favoriter?

Vad är en bra läsupplevelse för dig?

Är det någon speciell känsla du är ute efter i din läsning?

Finns det någon typ/genre av böcker som du undviker att läsa?

Om ja, varför?

### *Inläsning/formatet*

Är det någon bok du inte läst klart på grund av inläsningen?

Vad tycker du generellt om inläsningen?

Skulle du kunna läsa skönlitteratur med syntetisk inläsning? Om nej, varför inte?

Läser du ljudböcker också?

Om ja, vad är skillnaden mellan ljudböcker och talböcker? Finns det några?

Om nej, varför inte?

Läser du någon gång svartböcker?

Om ja, finns det skillnader mellan att läsa en talbok och en svartbok?

Tittar du på TV/film?

Om ja, vad är skillnaden för dig mellan detta och att läsa?

### *Avrundning*

Vad skulle du säga att läsandet betyder för dig?

Har du några frågor? Är det någonting du känner att vi inte har tagit upp, men som är viktigt i din läsning?